

İstanbul Üniversitesi Yayın No: 5048

I S B N : 978-975-404-906-0

BİLİM ETİĞİ

Editörler

Prof. Dr. Nurhan ATASOY

Prof. Dr. Melih BOYDAK

Prof. Dr. Hakan Ali ÇIRPAN

Prof. Dr. Abuzer KENDİGELEN

Prof. Dr. İbrahim Engin MERİÇ

Prof. Dr. Ayşegül Topal SARIKAYA

Prof. Dr. Ayhan ULUBELEN

Prof. Dr. Hasan YAZICI

Prof. Dr. Nuran YILDIRIM

İstanbul - 2011

ÖNSÖZ

“**Bilim Etiği**”, “İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu Kurucu Üyeleri”nin Senato tarafından belirlenmesinden sonra, Kurul’un ilk yayınıdır. “Kısa bir tarihçe ve ana kavramlar”, “Araştırma ve yayın etiği”, “Türk mevzuatında bilim etiği ihlalleri” konularında üç makaleyi içermektedir. Seçilen makaleler akademisyen, araştırmacı, öğrenci, yönetici ve diğer üniversite çalışanlarının öncelikle haberdar olmaları gereken etik konuları kapsamaktadır. Makaleler “İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu Kurucu Üyeleri”nin editörlüğünde, yapılan öneriler değerlendirilerek son şekillerini almıştır. Yayımdan beklenen ana amaç; üniversitemizdeki akademisyen ve diğer çalışanların, özellikle öğrenci ve akademik yaşama yeni adım atan genç araştırmacıların etik sorunlarla ve olumsuzluklarla karşılaşmadan, akademik yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olmaktır.

İ. Ü. Etik Kurulu Kurucu Üyeleri, hazırladıkları yönergenin Senato tarafından kabul edilmesinden sonra, diğer görevler yanında elinizdeki kitap örneği, yeni yayınları da planlamaktadır.

Etik Kurula sağlanan olanaklar ve özellikle bağımsız çalışma ortamı nedeniyle Üniversitemiz yönetimi ve çalışanlarına teşekkür ve saygılarımızı sunarız.

BİLİM ETİĞİ: KISA TARİHÇE VE ANA KAVRAMLAR

PROF. DR.
HASAN YAZICI *

İstanbul Üniversitesi Bilim Etiği Kitabı, üniversitemiz Etik Kurulu'nun ilk çalışmasıdır. Ana amacımız üniversitemizin öğretim üyeleri, öğrencileri ve diğer çalışanlarına Etik'ten ne anlaşıldığını, anlaşılabilirliğini ve doğal olarak bu kitapçığı hazırlayanların ne anladığını, olabildiğince yalın bir dille açıklamaktır.

Üniversitenin ana uğraşısının “bilim” olduğundan hareketle bir üniversitenin çıkarttığı etik ile ilgili el kitabının başlığının da “bilim etiği” olması doğaldır. Etik sözcüğü eski Yunancada töre karşılığı olan “ethos”dan gelir. Türkçede hem isim, örneğin “etik kurul”, hem de sıfat, örneğin “Bu yaptığın etik değil.”, olarak kullanılır. Öte yandan, etik ile ahlakın eş anlamlı olup olmadığı çoğu kez tartışılır. Söz konusu semantik (anlam bilimi) tartışmanın, etik/ahlak kavram veya kavramlarını daha iyi anlamamıza yardım edeceğini düşünüyor ve o nedenle de kısaca açmak istiyorum. Türkiye Bilimler Akademisi'nin yayımladığı Bilim Etiği Elkitabı Giriş'inde yer aldığı gibi (İrzık ve Erzan 2008), ahlak yöreye, belirli bir insan topluluğunda yaygın bulunan değerlere ve davranış kurallarına verilen isimdir. Etik ise, aynı kaynağa göre ve çok özetle, **ahlakın felsefesidir**. “Farklı etik sistemler” davranış biçimlerinin tarihsel ve sosyolojik kökenlerini, yaygınlığını, nedenini ve nasıldığını araştırır, “eleştiri süzgecinden geçirirler” (İrzık ve Erzan 2008).

Değerli iki bilim insanımızın yaptığı bu açıklamayla ilgili aşağıdaki noktalara değinmek gerek:

---

* İstanbul Üniversitesi Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Öğretim Üyesi.

YAZICI

1. Ahlak kelimesinin kökü Arapça'dır ve "hulk" sözcüğünün çoğuludur. "Yaradılıştan gelen huy" anlamını taşır. Sözcük, zaman içinde, "iyi huy" anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Kökeninde "yaradılıştan" kavramı da olması, sözcüğün kökeninde bir anlamda din etkisi olduğunu da beraberinde getirir. İşte belki de bu nedenle Türkçemizde, din etkisinden bağımsız olduğu düşünülen "erdem" sözcüğü üretilmiştir.

2. Ahlak kelimesinin en sık kullanılan batı dili olan İngilizcedeki sözcük karşılığı "morality"dir. Kökeni ise Latince olup karakter karşılığı olan "mores"dir. "Morality"nin günümüzdeki kullanılışı ise, çok özet olarak, "iyi" veya "kötü"nü ayıran kavramlar dizisidir ve çoğu durumda kişiye, yöreye veya topluma uygun olmak teması vardır.

3. Gerek İngilizce gerekse de Türkçede etik, moral değerleri inceler, açıklar, konusu değerlere çeki düzen verir. Özetle "Ahlakın Felsefesidir".

4. Günümüzün önemli düşünürlerinden ve birçok dile çevrilmiş "Pratik Etik" kitabının yazarı P. Singer ise (Singer 2008) etiğin ne olduğunu, ne olmadığından giderek şöyle tanımlar: a. Etik özellikle cinsel konularla ilgili bir kavramlar dizisi değildir; b. Etik teoride önemli pratikte işe yaramaz bir kavramlar dizisi değildir; c. Etik salt dinsel bağlamında anlaşılabilir bir kavram değildir; d. Etik görece veya öznel bir kavramlar sistemi de değildir.

5. Bunun yanında, aynı yazar, kaynak olarak kullandığım kitabında etik ve moral sözcüklerini eş anlamlı kullandığını özellikle vurgular.

Singer bunun yanında bir davranış biçiminin etik olarak kabul edilmesi için bir dizi kural öne sürer. Şöyle ki:

a. Etik bir davranışta bu davranışın bir "gerekçesi" olması ve bu gerekçenin akılla savunulabilmesi gerekir.

b. Söz konusu gerekçe salt kişisel çıkar veya amaçları gütmeye yolda olamaz.

BİLİM ETİĞİ: KISA TARİHÇE VE ANA KAYNAKLAR

c. Söz konusu amaç mutlaka bir evrensellik özelliği içermelidir. Ancak bu evrensellik her zaman “faydacılık (utiliterizm)” anlamına gelmez.

d. Yöresellik ve görecelik etik değerlerin temelinden karşısında olan niteliklerdir.

Örneğin günümüzde ülkemizde kesinlikle yasadışı olmalarına rağmen örnekleri hala görülebilen kan davası cinayetleri ve onları sona erdirmek amacıyla yapılan zoraki nikahlar (berdel) aslında töreseldir ve bazı kesimlerce hala ahlak dışı sayılmaz. Ancak tartıştığımız ahlak/etik ayırımında evrensel etik felsefeye uymadıkları kesindir.

Göreceliğin etik dışılığına ait çarpıcı bir örnek ise üniversitemiz geçmişinde, bundan 50 yıl evveline aittir. Ankara Üniversitesi'nin bir hocası, üniversitemizin bir hocasını, kendi kitabından aşırma (intihal) yapmakla suçlar. Üniversitemiz hocası savunmasında çok ilginç bir nokta öne sürer. “Evet” der, “Ben bu intihali yaptım, ancak Ankaralı hoca da, eserini esasında, Avrupalı bir üçüncü hocadan intihal etmişti.” İşin, bir yerde trajikomik yanı, o günkü üniversite yönetimi bu savunmayı geçerli kabul eder. Eskiler “Sui misal, emsal olmaz.”, yani “Kötü örnek, örnek olmaz” derler. Buna koşut yine çok önemli bir etik kuralı her olayda o olayla ilgili olarak karar verilmesidir.

6. Bütün bunlar yanında etik, bir felsefe alanı olarak çeşitli bilimsel veya pratik uğraş alanlarına göre alt (veya yan) dallara ayrılır: Tıp etiği, çevre etiği ve birçok örnek yanında el kitabımızın esas konusu olan bilim etiği, gibi. Öte yandan açıktır ki, yukarıda dediklerimiz ışığında, söz konusu bu işlevsel sınıflama etik kavramı çerçevesinden çok ahlak kavramı çerçevesine daha uyar. Halbuki güncel kullanımda tıp ahlakı veya çevre ahlakı pek denmez, tıp etiği veya çevre etiği denir.

Yukarıda sıraladıklarımın şu sonuçlar çıkabilir:

I. Etik ve Ahlak (=morality) ayrı dillerden gelen ancak zaman içinde kimi kez ayrı kimi kez de aynı anlamda kullanılmış olan kavramlardır.

YAZICI

II. Etik veya Ahlak, ister eş, isterse de ayrı anlamlarda kullanılırlar, kişisel çıkarları ön planda tutan, kişi veya yöre baskın bir kavramlar dizisi değildir. Bundan da öte, tanımlarında böyle olmamak özelliği vardır. Hele kitabımızın esas konusu olan bilim etiğinin görece olamayacağı açıktır. Nasıl Avrupa veya Fransız bilim etiği olmazsa, Anadolu veya Türk bilim etiği de olamaz.

Özetle etik ve ahlakı, yukarıda sıraladığım kavramlar göz ardı edilmediği sürece eş anlamlı olarak kullanmak kanımca önemli bir yanlış değildir.

Bilim Etiği

Bilim ile etiğin pek bağdaşmadığı ileri sürülebilir. II. Dünya Savaşında esirler üzerindeki hunhar tıp denemeleri, ABD'nin zenciler üzerinde yaptığı frengi tedavisiyle ilgili ilaç çalışmaları, fizik alimlerinin ne amaçla kullanılacağını bile bile atom bombası yapımına katkıda bulunmaları örnek olarak gösterilir durur. Halbuki bilim yöntemine biraz daha yakından bakıldığında bilim ile etiğin birbirinin hemen vazgeçilemez parçaları olduğu açık olarak görülür.

Eski Yunan'dan günümüze bilim yöntemini kabaca dört ana eveye ayırabiliriz. (Tablo I). İlk ve ortaçağlarda bilimin ana yöntemi tümenden gelen (deductive) yöntemdir (I. TG Evre). Bilim insanı düşündüğü veya gözlediğini, kural olarak mükemmel diye kabul ettiği Doğa veya Tanrı buyruğuna ne kadar uyarsa o kadar doğru olarak kabul eder. Aristo mantığı bu yönde işler. Gözlem veya düşünceleri deneyle sınamak ise henüz pek yoktur.

Reform ve Rönesans ile başlayan Yeni ve Yakın çağlarla bu tümenden gelen bilim yöntemi önemli bir değişikliğe uğrar. Bilim insanı, özellikle Reformasyon ve onun sonucu ana dilde ibadetle Tanrı buyruğunu en azından sorgulamaya başlar ve bu çok önemli bilinçlenme matbaanın da bulunmasıyla büyük bir hızla yaygınlaşır. Bu arada büyük coğrafya keşifleri de başlamış, insanoğlunun "doğru"su artık çok çeşitli olmaya başlamıştır. Buna koştur olarak bilim yöntemi

BİLİM ETİĞİ: KISA TARİHÇE VE ANA KAYNAKLAR

de değişir. Tümden gelen bilim yöntemi giderek tüme varan (inductive) bir hale gelir (TV Evre). En basit ve popüler örneğiyle, başına elma düşen Newton, bu gözleminden gidip yer çekimini bulur. Yakın çağ yaklaştıkça söz konusu tüme varan yönteme, gözlemleri deneysel olarak kanıtlamak da eklenir. Tüme varan yöntemin ta 16. yüzyıldan başlayan bu altın çağı ve egemenliği 20. yüzyılın hemen ilk çeyreğine kadar süregelir.

20. yüzyıl başlarında bilim yönteminde önemli bir değişiklik görürüz. Tüme varan bilim yöntemi bir kez daha tümden gelene döner. Tablo 1’de II. TG Evre diye adlandırdığım bu evre I. TG Evreden üç önemli noktada ayrılır:

A. Gösterilmesi veya sınanması amaçlanan “Tüm”ün niteliği değişmiş, Doğa veya Tanrı buyruğu yerini daha evvel kabullenilmiş gerçekler veya bu gerçekler ve gözlemler üzerine kurulmuş varsayımlara bırakmıştır.

B. I. TG Evrede olmayan gözlem bu evrede bilimsel çalışmaların artık hemen vazgeçilemez bir öğesi olmuştur.

C. Bilim yapma yöntemi I. TV Evreye göre önemli bir değişikliğe uğramış, bilim insanının ana amaç ve uğraşı salt kendi özgün gözlemleri üzerine veya kendi gözlemlerinin ışığında katılmadığı yerleşik bilgiyi değiştirmek veya ortadan kaldırmak üzerine formüle ettiği varsayımları sınamak olmuştur. Ancak bu sınamanın, I. TV Evredeki bilim yöntemiyle altı çok kalın çizilmesi gereken bir farkı vardır. Bilimsel çabanın ana odağı kendini “çürütmek” (falsification) olmuştur. Tüm gözlemler, deneyler ortaya atılan varsayımı dürüstçe çürütebilme üzerine kurulur. Varsayımın kanıtındaki yegane kıstas çürütülemiyor olmasıdır.

Örneğin kontrollü ilaç çalışmaları şimdi sözünü ettiğimiz yöntemle bilim yapmanın çok güzel bir örneğidir. Diyelim ki bir dizi ön gözlem ve veriyle A ilacının B hastalığında güncel ilaçlara göre daha iyi geleceği yönünde bir varsayımımız var. Çalışma yöntemimiz şöyle olmak zorundadır: B hastalığına yakalanmış bir grup hasta alınır. Doğal olarak rızaları alındıktan sonra (aydınlatılmış onam) hastalar

YAZICI

rastgele iki gruba ayrılır. Gruplardan bir tanesine A ilacı diğer gruba ise B hastalığında halen kullanılmakta olan eski ilaç veya ortada böyle bir ilaç yoksa sadece etkisiz bir madde, örneğin şeker (plasebo) verilir. Gözlemlere yanlılık girmesin diye ne hasta ne de hekim hastanın hangi ilacı veya plaseboyu aldığını bilmez (Çift Kör Çalışma). Çalışmanın resmi varsayımı ise “yeni ilacın eski ilaca veya plaseboya karşı üstün olmadığı” yönünde ifade edilir. Belirli bir süre sonunda kod açılır ve sonuçlar istatistik olarak incelenir. İki grup arasında anlamlı bir fark görüldüğünde varsayım çürütülmüş, yani yeni ilacın etkinliği kanıtlanmış olur. Aksi halde varsayım doğrudur; iki ilaç arasında etki bakımından bir fark yoktur.

Gerek şimdi verdiğim ilaç çalışması örneğinde gerekse de başka bilimsel çalışmalarda “çürütülebilme” kavramı deneylerin tamamlanıp sonuçların alınmasıyla da sonlanmaz. Bilimsel yayın sürecinin de esasta çürütülebilmenin önemli bir ögesi olduğu unutulur. Çalışma makale haline getirilip bir bilim dergisine gönderildiğinde kural olarak hemen eş değerlendirmeye gider. Eş değerlendirmeyi yapanlar, yine kural olarak makale sahiplerinin bilim alanında rakipleridir ve o nedenle de hemen her zaman inceledikleri makaleyi yorumlamada oldukça acımasız davranırlar. Sonuçta işler iyi gitti, makalemiz ileri sürdükleri hakem süzgecinden geçtikten sonra da çürütülemedi ve iyi, prestijli bir bilim dergisinde yayımlandı diyelim. Varsayımımızın serüveni burada da bitmez. Yayımlanan makale artık tüm dünyanın çürütmesine açıktır.

Ana hatlarıyla yukarıda özetlemeye çalıştığım ve bilim tarihinde II. TG Evre diye adlandırdığım yöntem 20. yüzyıla damgasını vuran bilim yapma yöntemidir ve felsefe bakımından da en önemli temsilcisi K. Popper’dir Güncel bilimsel bilgi birikiminin en büyük kısmı 20. yüzyılda oluşmuştur ve günümüze dek önde gelen Batı üniversitelerinde temel bilim yöntemi işte bu tümenden gelme yöntemidir.

Bütün bunlar yanında son 20-25 yıldır uluslararası düzeyde bilim yönteminde kanımca çok iyi algılanması ve yorumlanması gereken yeni bir akım başladı. Bunu Tablo I’de II. TV Evre diye adlandırdım. Özellikle moleküler biyolojide bir süredir varsayım önce üre-

BİLİM ETİĞİ: KISA TARİHÇE VE ANA KAYNAKLAR

tip sonra çürütmek yöntemi yerine çok sayıda gözlem yapıp bunlardan bir anlam çıkartmaya çalışan bir bilim üretimi başladı. Örneğin GENOM projesi böyle bir proje olarak yürütüldü. İnsanın tüm gen yapısı bilindiğinde, doğadaki başka türlerle ilgili gen bankalarında bulunan bilgilerin de yorumuyla birçok olayı, hastalığı aydınlatabiliriz diye düşünüyorduk. Diğer bir deyişle bilim yapmaya çürütülecek bir varsayım ortaya konularak başlanmamıştı. GENOM projesi sonunda çok önemli bilgi birikimine ulaşıldı. Ancak, itiraf edilmeli ki, özellikle kompleks genetik geçişli diye nitelendirdiğimiz çok sayıda hastalığın anlaşılmasında pek de ileri adımlar atılamadı. İnsanlığın hala baş belası diyabet, aterosklerotik kalp hastalığı, hipertansiyon, romatoid artrit ve çeşitli kanser türleri ne yazık ki hep bu kompleks genetik geçişli hastalıklar grubunda yer almaktadır.

II. TV Evre diye adlandırdığım bilim yöntemi biyolojik araştırmalarla da sınırlı değil. Örneğin “sözel” diye nitelendiren tarih, “kalitatif, derinlemesine” diye nitelendirilen sosyoloji araştırmaları var. Bu tür araştırmalarda örnekleme, kontrol grupları gibi kendini çürütme telaşının vazgeçilmez metodolojik unsurları çoğu kez yer almıyor. Örneğin herhangi bir yöreye ait bir sosyolojik sorunu incelemede o yörede yaşayanlardan rastgele örnek almak yerine, köy kahvesine oturup sorunları gönüllülerin ağzından dinlemek sıkça uygulanan bir yöntem.

Bütün bu anlattıklarımın tümüne varan bilim yöntemini tümüyle dışlamak gerekiyor sonucu kesinlikle çıkarılmamalıdır. Dikkat edilirse gerek yaşam bilimleri gerekse de sosyal bilimlerde tümüne varan araştırmaların “varsayım oluşturmakta” çok büyük katkısı vardır. İşte dünyanın ileri araştırma merkezlerinde böyle tümüne varan yöntemlerle geliştirilen varsayımlar, tümünden gelen yöntemle çürütülmeye çalışılıyor ve en değerli bilimsel sonuçlar da bu iş birliğinden çıkıyor.

Burada biraz da ülkemizdeki durumdan bahsetmek gerek. Ülkemize matbaanın 300 yıl arayla geldiğinden haklı olarak hayıflanılır da Batı anlamında üniversitenin 500 yıl geciktiği unutulur. Örneğin Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküş nedenleri arasında üniversitesizliğin olabileceğini tartışana pek rastlanmaz. Ülkemizde batılı anlamıyla-

YAZICI

la üniversite kurma çabaları 19. yüzyılın ikinci yarısında başlar ve birçok açılma kapanmadan sonra İstanbul Darülfünunu kurulur. Onun adeta hemen arkasından ise 1933 Üniversite Reformu ve İstanbul Üniversitesi'nin kurulması gelir.

Yeni kurulmuş Türk üniversitesinin bilim yöntemi olarak kendisine ne seçeceği belki de kaçınılmaz olarak, ilk yıllarda pek tartışma konusu olmaz. Tüm ülke, belki bir yerde anlaşılabilir, kaçırılmış en az birkaç yüzyılı alelacele yerine koymak uğraşı içindedir. Bu çalkantılı, yol yordam bulmaya çalışılan günler İstanbul Üniversitesinde çalışan zamanın Alman profesörlerinin anılarında çok güzel anlatılır. Örneğin ayakta dolaşarak ders anlatmak bile tartışma konusudur (Hirsch 2002). Özetle bilim üretmeye belki de henüz sıra gelmemiştir.

Yukarıda değindiğim üzere 20. yüzyılda Batı üniversitelerinde giderek bilim yapmanın ana yolu haline gelen kendini çürüterek bilim yapma yöntemi maalesef üniversite reformunu izleyen on yıllar içinde de Türk üniversitesince bir türlü benimsenmez. En azından 30 yıldır ülkemiz tıp araştırmalarını yakından izliyorum. Ülkemiz biliminde kendini çürütmenin en azından bu alanda bir türlü benimsemediğini rahatça söyleyebilirim.

Bir bilim etiği kitabı girişinde bilimsel yönetime bir miktar ayrıntılı yer vermem yadırganabilir. Ancak bilim etiğiyle ilgili sorunların çok önemli bir nedeni, kanımca, “kendini çürütmek” yerine kanıtlamak telaşıdır. Örneğin, özellikle ilaç çalışmalarında bunu gözleriz. İlaç çalışmalarının tümünden gelme bilim yönteminin belki de en mükemmel örneği olduğunu yukarıda vurguladım. Ancak hekimler ve ilaç endüstrisi son yıllarda bu çok mükemmel “kendini çürütme” bilimsel aletini kendini kanıtlama aleti haline getirmiştir ve bundan da önemli etik sorunlar ortaya çıkmaktadır (Yazıcı 2007).

Yukarıda vurguladığım gibi güncel bilime en büyük katkı, sevinerek belirtiyim günümüzde de batı üniversitelerinin esas bilim üretme yöntemi olan II. TG Evre'de olmuştur. Bu yöntemde bilim insanı varsayımını sınayacak tüm gözlemlerini ve deneylerini orta-

BİLİM ETİĞİ: KISA TARİHÇE VE ANA KAYNAKLAR

ya koyduğu varsayımı çürütmek yönünde planlar. Çürütmek yolunda yapılan tüm girişimlere rağmen söz konusu varsayımın sonuçta çürütülememesi aynı varsayımın doğruluğunun geçerli yani bilimsel kanıtı olur. Varsayımı çürütmek amacıyla kullanılan, kör-gözlem, kontrol grupları, sonuçların istatistik yöntemleriyle şansa bağlı olma olasılığını irdelemek gibi, ayrıntılarına burada girmeyeceğim bir dizi yerleşik yöntem vardır. Bu yöntemlerde ortak amaç gözlemcinin varsayımını doğrulamak yolunda, hatta içgüdüsel olarak, yapabileceği tarafgirliği önlemektir. İşte ancak ve ancak böyle bir irdelemeden sonra söz konusu varsayım yine çürütülmezse bilim insanı artık bilimsel olarak doğrulanmış varsayımına ulaşır.

Özetle bilimsel araştırma ve yayının çıkış noktası araştırmacının doğal ve edinsel yeteneklerinin yarattığı bir varsayımdır. Bilimsel yöntemin bundan sonrası ise doğrudan bir öz sınamadır. İşte ahlak ile bilimsel araştırmanın olmazsa olmaz beraberliğinin esas nedeni bu öz sınama oluşturur. Öz sınama ise genel ahlakın en değişmez yapı taşlarından biridir (Yazıcı 2000)*

---

* *Bilimsel ahlaktan sapmanın çok çeşidi var. Bunların en kaba ve ilkeli ise kuşkusuz başkalarının söylediğini ve yazdığını kendinin gibi sunmak. Batı dillerinde bu büyük ahlaktan sapma için "plajiarizm" sözcüğü kullanılıyor. Osmanlı ise aynı ayıba "intihal" demiş. Doğrusu aşırılık bence hem daha yalın hem daha etkili. Ayıbımızı cafcaflı, anlamı tüm toplum kesimlerince bilinmeyen yabancı kökenli sözcüklere sığınarak hafifletmekten yana değilim. Aşırmaya uygar Batı toplumlarında 400 yıldır çok kötü gözle bakılıyor. **Yapanın da toplum gözünde adı hırsızdan pek farkı yok.** Ülkemizde ise başkasının eserini aşırılık, eğri oturup doğru konuşalım, öyle pek ayıp değil. Bunun nedenlerini irdelerken aşırmanın tarihsel gelişimine kısa bir göz atmakta yarar var. Konuya biraz eğilince anlaşılıyor ki aşırılık günümüzün uygar ülkelerinde de hemen hemen 17. yüzyıla kadar pek ayıp sayılmış (Malon 1995). **Aksine Yunan ve Latin edebiyatı doğrudan taklit üzerine kurulmuş.** Hatta Aristo'ya göre taklit o denli makbul bir şeymiş ki, insan arada bir özgüne de katlanmak zorunda kalmış. Ancak matbaanın icadı, rönesans ve reformla birlikte işler biraz değişmiş. Bunun esas nedeni de ilginç olarak ekonomik. Bir yandan matbaanın etkisi diğer yandan da ibadetin ana dilde yapılabilmesinin büyük çekişiliği gittikçe artan bir hızla halk kitlelerini okur yazar kılmış. Bunun sonucu olarak da **yazarlık yani kalemiyle para kazanmak giderek önemli bir ekmek kapısı olmuş.** İşte bu yeni ekonomi kendi ahlakını da beraberinde getirmiş. Sa-*

YAZICI

Ülkemizde de “aşırma” son yıllarda çok konuşulur oldu. Salt aşırımları önlemek için ağır düzenlemeler getirildi. Güncel uygulamada aşırma üniversiteden uzaklaştırılmayı gerektiriyor. Ancak kitabımızda daha sonra göreceğimiz gibi bu düzenlemeler çok ağır ve tek düze. Ülkemiz gerek akademik ve gerekse de diğer yazım tarihinde öyle aşırımlar var ki bunlarla genç bir asistanın yaptığı kısıtlı ve özellikle yayın yapmayı amaçladığı yabancı dile bile hakimiyetinin az olmasından kaynaklanan aşırımı aynı kefeyle koymak doğru olmaz*.

---

natkârın, bilim adamının veya yazarın düşüncesini, yarattığını veya yazdığını çalmak toplum gözünde tüccarın malını çalmakla aynı tutulur olmuştur. Batı toplumlarında 19. yüzyıldan itibaren de plajiarizm karşılığı aşırma, doğrudan adi suç muamelesi görmeye başlamış. Suçun hukukî çerçevesi de telif hakları yasalarıyla bir güzel belirlenmiş.

Düşünce veya eser aşırma suçunun tarih içinde gelişimine az çok felsefî bir yaklaşım da mümkün. Kişinin o kişiye özgü düşüncesi, sanat veya bilim ürünü bir açıdan bakıldığında tüccarın malından, zenginin toprağından da öte olabildiğince bireysel bir zenginlik taşıyor. Dolayısıyla onu aşırma da doğrudan kişilik hakkının özüne bir saldırı anlamındadır. İşte bu açıdan bakıldığında ülkemiz gibi gelişmekte olan ülkelerde çok sık görülen bilimsel aşırımları ve en ciddi gazetelerimizin dahi zaman zaman fütursuzca yaptıkları telif hakkı çignemelerini açıklamak belki de olası. Böyle ülkelerde ne henüz yaratıcı düşünce ve ürünleri önemli bir ekmek kapısı, ne de insan hakları uygar ülkelerde gıpta ile gözlediğimiz kutsal dokunulmazlığına kavuşmuş. Dediklerim uygar ülkelerde böyle aşırımların artık hiç yapılmadığı anlamına tabii gelmiyor. Örneğin Amerika’da düşünce ve bilim çevrelerini son birkaç yıldır çok uğraştıran bir aşırma olgusu var. Meğer ünlü insan hakları savunucusu, Nobel barış ödüllü Martin Luther King de önemli aşırımlar yapmış (Pappas 1998). Boston Üniversitesinde yaptığı doktora tezinin baştan sona aşırımlarla dolu olduğu kanıtlanmış durumda. Hatta bir ara yol olarak King’e verilen bilimsel doktoranın geri alınıp Boston Üniversitesinin kendisine fahri bir doktora vermesini önerenler olmuş (Yazıcı 2000).

- * Tüm bir ulusun bilim haysiyetine gölge düşürebilecek aşırımlara birçok örnekte göz yumulmuş bir geçmişimiz var. Diyelim genç bir doçent adayının başka birisinin eserinden üç beş paragraf aşırıldığını kanıtladık, adayın yükseltmesini durdurduk ve ilgili mevzuat gereği adayı üniversiteden uzaklaştırdık. Şimdi size sorarım bu adayı bize dönüp “Beni attınız ama benden çok daha fazla aşırımlara ses çıkarmayanlar sizler değil misiniz?” derse ne diyebiliriz? Adaya yapılan adaletsizlik bir yana kendimize saygımız ne hale gelir? (İtalik bölümler Yazıcı’dan doğrudan alınmıştır)

BİLİM ETİĞİ: KISA TARİHÇE VE ANA KAYNAKLAR

Aynen hırsızlık gibi bilimsel aşırmanın da hafifi, ağırı vardır ve her suç gibi aşırma da nicelik ve niteliğine uyan yaptırım gerektirir.

Aşırmanın ülkemizdeki yaygınlığının nedeninde, buraya kadar, iki ana başlığa değindim: (1) Batıda da aşırmanın ahlak/etik dışı sayılması yüzyıllar almıştır. (2) Birey haklarının gelişmesiyle aşırma yapmanın da ayıp ve hatta suç olduğu bilinci doğal olarak daha artacaktır. Örneğin yine kitabımızın ilerleyen sayfelerinde göreceğiniz gibi 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanununun 71. maddesine göre aşırma (intihal) hapis cezası dahi gerektirebilir.

Bütün bunlar yanında, kanımca, aşırmanın ülkemizdeki yaygınlığının arkasında üçüncü önemli bir neden daha var. 250 yıldır büyük bir hevesle Batıya benzemek çabasındayız. Bu çaba ilk bakışta çok da iyi anlaşılır. Madem ki çağdaş uygarlığın kökeni Batıdır, ülkemiz insanı da batılı gibi olmak ister ve bu onun en doğal hakkıdır. Ancak Batıya benzemeyi ta Osmanlıdan beri, üzülererek öğreniyor ve gözlüyorum, süregen olarak görünüş ve beyinsel taklit şeklinde yapmaya adeta özen göstermişiz.

İlerleyen sayfalarda bilim ve etik hakkında bu kısa girişte değindiğim genellemeler dışında çok daha nesnel başlıklar, konular var. Ancak okuyucudan dileğim bu özgül bilim etiği sorunlarının nedenlerini, nasıllarını ve belki de çarelerini düşünürken, zaman zaman da olsa bu yazıda paylaşmaya çalıştığım *genellemeleri* de gözden pek uzak tutmamaları.

Kitabımıza katkısı olan tüm meslektaşlarıma içten teşekkür ederim.

YAZICI

Kaynaklar:

1. Hirsch E. Anılarım, Kayzer Dönemi, Weimar Cumhuriyeti, Atatürk Ülkesi, Çev: F.Suphi, Tübitak Popüler Bilim Kitapları, Ankara, 2002, s. 249.
2. Irzık G ve Erzan A. Bilim Etiği Elkitabı (Ed: Erzan, A.), Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, 2008, s. 1.
3. Malon T. The Origins and Ravages of Plagiarism, Journal of the Copyright Society of the USA 43:37-49, 1995.
4. Pappas T. Plagiarism and the Culture War, Hallburg Pub. Corp. 1998, s. 65-83.
5. Singer P. Practical Ethics, Cambridge University Press, 2. Baskı 1993, s. 1-15.
6. Yazıcı H. Aşırnak ve bilim ahlakı. Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi. 2000;3 (Bilimsel Araştırma ve Etik Özel Sayısı): 59-60.
7. Yazıcı H. Use and abuse of the controlled clinical trial, Bull NYU Hosp Jt Dis. 2007; 65(2):132-4.

Tablo. Tarih Boyunca Bilim Üretimi

Özgün Düşünce ve Bilim Üretimi			
I. TG Evre	I. TV Evre	II. TG Evre	II. TV Evre
Aristo	Newton	Einstein, Popper	Genom p.
Gözlem -	Gözlem +	Gözlem +	Gözlem +
Çürütme+	Çürütme -	Çürütme+	Çürütme -

6

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

PROF. DR. MELİH
BOYDAK*

1. Giriş

Bilim; dűŐnce ve deneylere dayalı olarak evrendeki bilinmeyenleri araŐtırma eylemidir. Artı sonsuzdan eksi sonsuza kadar sınırsız boyutlara sahip evrende, insanoĐlu için çevresindeki olayların neden ve sonuç iliŐkilerinin araŐtırılması merakı, dűŐnceden deneye dűnűŐműŐ ve çeŐitli bilim dalları oluŐmuŐtur. Bu sűrete felsefe bilimsel geliŐmede etkin bir iŐlev yapmıŐtır.

Bilimsel geliŐmelere gűzlem ve araŐtırmalarla ulaŐılmıŐtır. Her araŐtırma, daha önceki araŐtırmalara bina edilen bir yapı taŐı gűrevi űstlenir. AraŐtırcılar bilinmeyenleri araŐtırırken, kendi bilim alanlarında yeni açılımlar yapmaya ve araŐtırma sonuçlarını toplumların yararına sunmaya çalıŐır. Aynı zamanda, kendi bilim alanlarında, geçmiŐle gűnűműz arasında bir kűprű oluŐturur.

AraŐtırma dűnyasının binlerce yıldan beri dűŐnce, gűzlem ve aĐdaŐ araŐtırma yűntemleriyle elde ettiĐi yeni bulgulara koŐut olarak, bilim dalları hep geliŐme içinde olmuŐtur. Bu sűrete, bazı konulardaki zgűn bulguları ilk kez elde eden araŐtırcılar ile araŐtırmaların gűvenirliĐi konusunda tartıŐmalar yaŐanmıŐtır. Yazar veya sanatkarların emek ve zlűk haklarının gűvence altına alınması gereĐi ortaya çıkmıŐtır. Sűre araŐtırma dűnyasında etik konularla fikir ve sanat eserleri haklarını gűndeme getirmiŐtir.

“Etik” terimi, Yunanca “ethos”, yani “tűre” sűzcűĐűnden tűremiŐtir. Bireylerin davranıŐlarına temel oluŐturun deĐerleri araŐtıran etik, felsefenin dallarından birisidir. AraŐtırma ve yayın etiĐi ise, ge-

---

* İstanbul űniversitesi Orman Fakűltesi E. ÖĐretim űyesi.

BOYDAK

nel olarak, “bilimsel araştırma ve yayınların dürüstlük, açıklık, nesnellik (objektif olma), başkalarının bulgu ve yaratılarına saygı gibi, temel ilkelere uygun biçimde yapılmasını sağlamayı amaçlayan ve bunun gerçekleşmesi için çalışmalar yapan uygulamalı etik alanı” olarak tanımlanmaktadır.

Etik davranışlara temel oluşturan ahlak bireyseldir ve ahlak; insan haklarına değer veren, yargı bağımsızlığı ve yargılamada eşitliği özümsemiş gerçek demokrasi ile sıkı bir ilişki içinde bulunmaktadır (Yazıcı 2001). Bireysel ahlakın bileşkesi toplumsal ahlakı oluşturur. Bilim dünyasında etik kurallara uyum, yaşanan toplumda bireysel ahlakın ve toplumsal ahlakın evrim düzeyine bağlıdır.

Bilimsel araştırma ve yayın etiği konuları, bilim dünyasına yeni katılan araştırmacı ve akademisyenlerin, daha yolun başında bilmeleri ve uygulamaları gereken öncelikli bir konudur. Esas olan, bilim dünyasında büyük huzursuzluklara ve zaman kaybına neden olan etik dışı olayların yaşanmasını, daha başlangıçta iyi bilgilendirmelerle en aza indirmektedir.

Bu yazıda; akademisyen, araştırmacı, öğrenci, yönetici ve diğer üniversite çalışanlarına katkı yapması amacıyla, bilimsel araştırma ve yayın etiğinin kapsamı, bilim dünyasında uyulması gereken etik kurallar ve yaşanan etik sorunlar belirtilmiştir. Makalede, bilimsel araştırma ve yayın etiği kapsamındaki bazı konularda farklı görüşlere yer verilmiş, kimi konularda kendi görüş ve düşüncelerim de açıklanmıştır.

2. Bilimsel araştırma ve yayın etiğinde kapsam ve etik sorunlar

Tarihsel dönemlerden günümüze kadar bilimsel araştırma ve yayın etiğine bakış açıları değişmiştir. Gelişmiş ülkelerde 17. yüzyıla kadar aşırma ayıp sayılmamıştır (Yazıcı 2000; Malon 1995’e atfen). Matbaanın icadı, Rönesans ve reformlarla birlikte, okuyanlar çoğalmış, yazarlık kazanç sağlayan bir meslek halini almış, süreç içinde sanatkârın, bilim insanının ve yazarın emek ve düşüncesini aşırmaq,

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

toplumda mal çalmakla eŐdeđer tutulmuŐtur. AŞırma batı ülkelerinde 19. yüzyılda adi suçlar kapsamına alınmıştır (Yazıcı 2000).Yakın zamana; yaklaşık 30-40 yıl öncesine kadar, dünyada aşırmanın yalnız edebi eserlerde, fikir ve sanat eserlerinde ve müzik eserlerinde gündeme geldiği ifade edilmektedir. Bilimsel eserlerde ise, aşırmanın incelenmesine söz konusu tarihlerde veya biraz daha önce baŐlandığı belirtilmektedir (Tekinalp 2005 a).

“Bilimsel araştırma ve yayının çıkış noktası, araŐtırıcının doğal ve edinsel yeteneklerinin yarattığı bir varsayımdır” (Yazıcı 2000). Bilimsel ahlakın özünde, bilimsel yöntemler kullanılarak, bu varsayımın tarafsız yaklaşımlarla irdelenmesi ve reddedilmeye çalışılması yer alır. Varsayım rtlemezse doğrulanmış sayılır (Yazıcı 1998). Bilimsel araştırma ve yayın etiği, varsayımın belirlenmesinden yayının tamamlanmasına kadar geçen sürecin tüm aşamalarında, bilimsel ahlaka zen göstermeyi gerektirir. Bu süreçte ve sanatsal uygulamalarda karşılaşılan etik sorunlar aşağıda açıklanmıştır.

2.1. AŞırma (intihal)

AŞırma, değişik yayınlarda, aynı anlamda, ancak kısmen farklı ifadelerle tanımlanmıştır. Bu yayınlarda genel olarak “*aşırma*” veya “*intihal*” (*plagiarizm*); “başka birisine ait olan fikir, bulgu ve yapıtlar (yazılı, basılı, elektronik ortamdaki) ile teknik ve sanatsal ürünlerin tamamını veya bir bölümünü, kaynak göstermeden veya kısmen deĐiŐtirip farklı kelime ve tümcelerle açıklayarak kendi fikir, yapıt veya ürünü gibi gösterme” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım, yapıtlar bakımından araştırma eserleri, derleme eserler, ders kitapları ve popüler eserlerin tümünü kapsamakta, ayrıca sözler (ifadeler) için de geçerli kabul edilmektedir (Erzan 2008).

Tanımda da belirtildiği gibi, aşırma eyleminde, kaynak göstermeden bir eserin tamamı veya bir bölümü yazarın kendi fikir veya ürünü olarak gösterildiği gibi {“*aynen iktibas*”; “*deĐiŐtirmeden alıntı*” (*plagiarizm*)}, eserin tamamı veya bir bölümü, yine kaynak göstermeden farklı cümle ve ifadelerle makalesine aktarılıp, kendi eseri

BOYDAK

gibi gösterilebilmektedir {“*mealen iktibas*”; “*anlamca alıntı*” (*paraphrase*)}. Bilim dünyasına zaman kaybettiren bu aşırma ürünü makaleler, araştırmacının da boşa zaman harcamasına ek olarak, onun saygınlığını yitirmesine ve bilim dünyasından dışlanmasına neden olur. Hatta kişiye disiplin soruşturması yanında, bazı koşullarda “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” kapsamında, cezai ve hukuki yaptırım da uygulanabilir (Kendigelen ve Çonkar 2011).

Burada tartışılmasının yararlı olacağına inandığım bir konunun açıklanmasını uygun bulmaktayım. “Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği”nde yer alan şekli ile (Madde 11/a-3), intihal (aşırma); “*Bir başkasının bilimsel eserinin veya çalışmasının tümünü veya bir kısmını kaynak belirtmeden kendi eseri gibi göstermek*” şeklinde tanımlanmıştır. İntihalle karşılık olan disiplin yaptırımı ise; üniversite öğretim mesleğinden çıkarma” olarak ifade edilmiştir. Kanaatime göre, bir eserin tamamının, bir paragrafının veya bir cümlesinin kaynak belirtilmeden kişinin kendi eseri gibi gösterilmesi, çoğu durumlarda, aynı ağırlıkta eylemler değildir. Bu nedenle yasa ve yönetmeliklerde eylemin ağırlığını dikkate alan kademeli bir yaptırım uygulamasının benimsenmesi daha hakça bir yaklaşım olacaktır. Bu yaklaşım, soruşturmacı ve yöneticiler için, daha nesnel karar verme ortamı da yaratabilecektir.

2.1.1. Kaynak göstermenin bilimsel işlevi

Bir araştırmacı veya yazar, bazı kurallar çerçevesinde kaynak göstererek, daha önceki fikir, bulgu ve yapıtlardan kendi makalesine alıntılar yapabilir. “*Kaynak göstermek*”, “*gönderme yapmak*”, “*atıf yapmak*” ve “*yollama yapmak*” aynı anlamı taşıyan sözcüklerdir. Kaynak göstermek bilimde bir köprüdür. Geçmişle kurulan bu köprü, bilimde yeni araştırma ve bulguların yolunu açar. Ayrıca, kaynak gösterilmek bir araştırmacı için ödül, kaynak gösteren için hem ödül hem de sorumluluktur. Akademisyen ve araştırmacıların bakış açısı, özgün bulgular elde etmeye dönük olmalıdır. Araştırma dünyasındaki insanlar, mutluluğu kendilerini aşmakta bulmalıdırlar. Başkalarının

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

yapıtlarını etik dışı yollarla sahiplenmeye çalışma yerine, gönderme yaparak, o yapıtlardaki sonuçları kendi bulgu ve düşünceleriyle irdeleyip, özgün veri ve görüşlerle bilime katkı yapmak, araştırmacı için amaç olmalıdır.

Kaynak göstermenin önemli işlevsel görevleri vardır. Bir makalede yer alan alıntılar, araştırma konusunda daha önceki eserleri tanıttığı ve yansıttığı gibi, bu yayınlara değer verme ve saygı anlamını da taşır (TÜBA 2002). Daha önceki yayınların tanıtılması, bulguların doğrulanması veya farklı bulguların nedenlerinin açıklanması, o bulguların bir adım daha ileriye götürülebilmesi, bilimsel çalışmalarda önem taşır (Uçak ve Birinci 2008; Garfield 1965'e atfen). Göndermeler geçmiş yayınlarda ortaya atılmış olan düşünce, kavram ve bulguları güncelleştirerek, araştırmacılar için kolay ulaşılabilir bilgileri de bir araya getirir. Birikimli akademisyenler tarafından belirli bir konuda yapılan kapsamlı bir derleme makalesinde, göndermelerle bir araya getirilmiş bilgiler, onların sentezi ve yorumlanması, belirtilen yararları yanında, genç bilim insanlarına da yol gösterici olur. Bir bulguyu destekleyen gönderme, bilimsel bir sorumluluğu paylaşma anlamı da taşır. Aynı araştırma koşullarında, göndermenin farklı bir bulguyu işaret etmesi ise, konuya kattığı yeni boyutla, iki araştırmacıda da yeniden inceleme ve değerlendirme sorumluluğu veya merakı yaratır.

2.1.2. Kaynak göstermede kurallar ve etik sorunlar

Kaynak göstermede yanlışlık yapmamak için, ilgili konuda bilgili olmak ve yayınları tanımak, alıntı yapılacak kaynağı, alıntıyı yanlış almayacak derinlikte incelemek ve algılamak gerekir. Alıntısı yapılan bilgi, yeni makalede anlaşılır ve net olarak açıklanmalıdır. Alıntıyı farklı anlaşılabilir bir anlatımla sunmak etik değildir. Ayrıca, alıntı yapılan yapıtlar, “kaynaklar” bölümünde açıklanırken, yazar adı verip, kaynağı açık ve net olarak belirtmemek veya yanlış künye vererek kaynağa ulaşılmasını engellemek de etik dışıdır (Töreci 2004; 2010).

Bir bulguyu, fikri veya yöntemi ilk kez ileri süren kaynak başta

BOYDAK

olmak üzere (Erzan 2008), bu düşünceyi geliştiren kaynaklara ulaşılarak alıntı yapılmalıdır. Eğer ulaşılamıyorsa, alıntı yapılan makale ile birlikte dolaylı alıntı şeklinde verilmelidir. Böylece, yazarın alıntı yaptığı makaleye, ilk makaleden eksik veya yanlış bilgi aktarılmış olması halinde, yazar sorumluluk yüklenmemiş olur (Töreci 2004). Daha önemlisi, görülmeyen ve okunmayan bir makalenin, dolaylı alıntı yapılmış olarak gösterilmesi yerine, doğrudan alıntı yapılmış gibi gösterilmesi etik değildir.

Makale veya kitap yazımında ağırlıklı olarak bir veya birkaç makale veya kitaptan yararlanılmışsa, yararlanılış biçimi önsöz (Erzan 2008), giriş veya dipnotta belirtilmelidir. Yararlanılan makale veya kitapların, yapılmış olan alıntı ile birlikte metin içinde gösterilmeyip, sadece kaynakçada gösterilmesi yeterli değildir. Başka bir deyişle, daha önceki kaynaklara ait olan bulgu ve fikirler, yeni makale veya kitabın hem metni içinde, hem de kaynaklar listesinde belirtilmelidir. Basılı veya internet ortamında yer alan, kamu kurumlarına veya özel kuruluşlara ait, topluma açık güvenilir bilgiler, kurum ve kuruluşlar belirtilerek metin içinde gösterilebilir. Ayrıca, yukarıda açıklandığı gibi, bunların kaynaklar bölümünde de belirtilmesi gerekir.

Bir makale veya kitabın yazımında, bilgi veya fikrin alındığı asıl makale veya kitabı öne çıkarmak gerekir. Asıl fikrin alındığı makale veya kitaba, aynı düzeyde yararlanılmış gibi, birçok eser arasında gönderme yapmak, bir anlamda o eseri gizlemeye çalışmak etik dışıdır (Erzan 2008). Ayrıca, makalenin belirli yerlerinde bazı kaynaklara atıf yapıp, bazı kısımlarında kaynak vermeden, başka yazarlara ait fikirlerin kendisine ait olduğu düşüncesini yaratmak aşırma kapsamındadır. İyi yapılmış bir derleme makalede veya kitaptaki alıntılarını, alıntı yapılan makaleleri görmeden olduğu gibi almak yanında, yararlanıldığı derleme makale veya kitaba gönderme yapmamak da etik değildir.

Yazarın çalıştığı birimdeki üstlerine veya yakınlığı olan kişilere ait yayınları, bilimsel açıdan zorunlu ve gerekli olmamasına karşın, kaynak olarak göstermesi etik değildir. Bu "*kaynak kirliliği*" yarata-

çak bir yaklaşımdır.

Alıntılar, bir araştırmanın bulgularını destekleyen veya desteklemeyen kaynaklardan tarafsız olarak yapılmalı, destekleyen veya karşıt bulgular irdelenerek olanaklar ölçüsünde nedenler açıklanmalıdır. Sadece, yapılan araştırma bulgularını destekleyen kaynaklardan alıntı yapılması, genelde kişinin koşullanmasından kaynaklanan eksik ve etik dışı bir yaklaşımdır.

Başka yayınlardaki (elektronik ortamdaki yayınlar dahil) şekil, tablo ve resimlerin bir makale, kitap veya elektronik ortamdaki yayında kullanılabilmesi için, yayınevi ve/veya yazarından izin alınması gerekir. Kullanılan şekil, tablo ve resimlerin başlıkları veya altlıkları yazıldıktan sonra, bunu alıntı yapılan kaynakla birlikte, izin alınarak yayımlandığının belirtilmesi izlemelidir (Erzan 2008). Şekil, tablo ve resimlerin kaynak belirtilerek bir makaleye alınması etik açıdan yeterli kabul edilebilir. Ancak, izin alınmaması durumunda, yazar telif hakları bakımından sorumluluk yüklenmiş olur.

Başka yayınlardan aynen kopyalanan alıntılar, tırnak içinde veya farklı puntolarla gösterilmelidir (Töreci 2010). Kapsamı belirgin veya kesin olmamakla birlikte, geniş çaplı alıntılar için, yayınevinden ve/veya yazardan izin almak gerekebilir. Alınabilecek alıntının kapsamı göreceli olup, bu sınırı kesin olarak çizilebilir. Esas olan alıntının bir katkı unsuru olarak kullanılmasıdır. Özellikle derleme makalelerde alıntı, makalenin özünü veya kapsamının önemli bir bölümünü oluşturmamalıdır. Tartışmalara katkı yapacak kapsamda olmalıdır. İnci (2009), alıntının ölçütünü; esas kaynağa olan gereksinim ile yeni eserin özgünlüğünün ortadan kaldırılmaması olarak açıklamaktadır. Alman ve Fransız, hatta kısmen İngiliz öğretiminde, bir makaleye gönderme yapılmış olması halinde, aşırmanın olmadığı, ölçünün kaçırılmış olması durumunda, emeğin istismar edilmesi nedeniyle hukuka aykırılık olabileceği ve bunun aşırma kavramı içinde mütalaa edilmediği belirtilmektedir (Tekinalp 2005 a). Ülkemizde, “Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu” kapsamında da; yanlış ve aldatici mahiyette kaynak gösterme, kişinin kendisine ait bir yapıttan alınmış gibi gösteriliyorsa, aşırma olarak kabul edilmemektedir. Ancak,

BOYDAK

yanlış kaynak gösterme eylemi, aşırma dışındaki diğer bilim etiği ihlalleri arasında değerlendirilebilmektedir (Kendigelen ve Çonkar 2011).

Kişisel görüşmelerden sağlanan fikirler veya bu kişilere ait basılmamış bilgiler, ancak onlardan izin alınarak metin içinde belirtilebilir. Kaynaklar bölümünde de, kişinin adı ile birlikte **“kişisel görüşme”** (*personal communication*) şeklinde yer almalıdır. Bazı dergiler kişisel görüşmelerin kaynaklar bölümünde gösterilmesine izin vermemektedir. Bu durumda, kişiye makalenin ilgili kısmında teşekkür edilir (Erzan 2008).

Yazar kendi yayınlarından yaptığı alıntılar için de, yukarıdaki maddelerde açıklanan ilkelere bağlı kalarak kaynak göstermelidir. Yazarın eski yayınından yaptığı alıntılarda veya yayının tamamının başka bir yayın organında yayımlaması durumunda, kendisini kaynak göstermemesi, bazı kaynaklarda aşırma olarak kabul edilmektedir [**kendi-kendinden aşırma** (*the self-stealer*)] (Erzan 2008; Uçak ve Birinci 2008; Plagiarism 2007’ye atfen). Yazarın kendi yayınlarından alıntı yapmasını, bazı kurallara uyulmaması halinde etik sorun olarak gören, ancak aşırma kapsamında kabul etmeyen görüşler de bulunmaktadır (Tekinalp 2005 b; Öztan 2008). Kanaatime göre de, yazarın eski yayının tamamını veya kapsamlı bir bölümünü yeni bir yayın organındaki makalesinde yayımlaması durumunda, ilk ve yeni yayın organının editörlerinden veya yayınevinden izin alması, telif hakları açısından bir gereksinim olabilir. Telif hakları açısından zorunluluk olmaması halinde de, onları bilgilendirme etik açıdan olumlu bir yaklaşım, hatta bir gereksinimdir. Ancak, yukarıda açıklandığı gibi, ilk yayını belirtilmek koşulu ile editörler ve yayınevlerinden izin almadan, yazarın kendi yayınına tekrarlaması, aşırma kapsamında değildir.

Bir yazar kendi eserlerinden yaptığı alıntılarda aşırılığa kaçmamalı, konu ile doğrudan ilişkisi olan yayınları seçmelidir. Yazarın sürekli kendi yapıtlarına gönderme yapması, ilgili diğer kaynaklara gönderme yapmaması veya yeterince kaynağa gönderme yapmaması da etik dışıdır. Bu davranış başlıca, diğer kaynakları okumama, yabancı dil yetersizliği, aynı bilimsel alanda çalışan bazı bilim insanları

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

ile bilinçaltı mücadele ve öne çıkma nedenlerinden kaynaklanabilmektedir. Bilimsel yarış, kişinin diğer bilim insanlarına yardımcı ve eserlerine saygılı olma ilkesi içinde, her gün kendi bilgilerini çoğaltma ve kendisini aşma yarışması olmalıdır.

Yabancı dillerde yapılan yayınları, bu dilleri bilmeme nedeniyle okuma ve değerlendirme güçlükleri bulunmaktadır. Bu durum bilimde bir iletişim eksikliği yaratabilmektedir. Ana dili İngilizce olan ülkelerin ekonomik ve teknolojik üstünlüklerinin etkisi altında, yayınların önemli bir bölümünün İngilizce olarak yapılması ve İngilizcenin yabancı dil olarak ülkelerin çoğunda öne çıkması, bu sakıncaları kısmen giderebilecek durumdur. Bunun yanında örneğin, ABD’li ve İngiliz araştırmacıların sadece İngilizce yapılmış olan ABD’li ve İngiliz araştırmacıların yayınlarına, Fransızların, sadece Fransızca yayımlanan makalelere atıf yapmalarının etik olmadığı kabul edilmektedir (TÜBA 2002; Töreci 2004). Dil yetersizliğinden kaynaklanmaması halinde, yazarların bilimsel anlayış çerçevesinde, diğer dillerde yayımlanmış kaynakları da incelemeleri bir gereksinimdir. Önemsenmeyen bazı yayınlar, bu bakış açısındaki yazarların yaptıkları yayınlara belirgin katkılar yapabileceği gibi, onların araştırmalarıyla etkileşim içinde, bilimde yeni açılımlar da sağlayabilir.

Derleme nitelikli makalelerin sadece yapılan alıntılardan oluşması, analiz ve yorumlar içermemesi önemli bir eksikliklerdir. Kaynaklara etik kurallara uygun gönderme yapılması halinde de, eğer bir yayının bilinenlerin tekrarıysa, yeni katkılar yapılmamışsa, özgün yorum ve fikirler ile öneriler içermiyorsa, bu yayın bilimin gelişmesine ve/veya fikir dünyasına katkı yapamaz. Tersine, araştırmacının saygınlığını azaltır. Böylesi yayınlar, özellikle yeterli birikime sahip olmayan kişilerin aceleciliği, yayın sayılarını artırma veya öne çıkma eğilimlerinden kaynaklanabilmektedir. Herhangi bir konudaki derleme bilimsel yayınların ve kitapların, ilgili alanda araştırma ve yayınlar yapmış, konu çerçevesindeki temel yayınları derinliğine incelemiş ve makalelerindeki alıntılarında kullanmış, birikimli araştırmacılar tarafından hazırlanması gerekir. Araştırmacıların derleme yayın yapma ve kitap yazımında acele etmemeleri, bilim yaşamlarının erken dönemle-

BOYDAK

rinde yanlış yapmamaları bakımından önemlidir. Ayrıca, yeterli birikime kavuşmadan, araştırmacıların kendi bilim dallarıyla yakın ilişkisi olan bir bilim dalında, yetersiz bilgilerle yazdıkları kitaplar, çok daha fazla eksiklik ve hatalarla yüklü olabilir. Genç araştırmacıların yüksek lisans ve doktora tezlerini kitap halinde bastırmaları bu kapsamın dışındadır.

Geçmişte, yurt dışında basılmış yabancı dillerdeki bilimsel kitaplar veya makaleler, ülkemizde veya diğer bazı ülkelerde, kimi araştırmacılar tarafından tercüme edilmiş, aynen veya çok az değişikliklerle, tercüme eden kişi veya kişiler tarafından, kendi eserleri olarak yayımlanmıştır. Bu etik dışı yaklaşım, aşırma kapsamında olup, günümüzde azalmış olmakla birlikte, halen devam etmektedir.

2.2. Yazarlık ve yazarlık sıralamasında etik sorunlar

Bilim insanların topluma yararlı olmaları ve saygınlık kazanmaları; varsayımlar geliştirme, araştırma ve gözlemlerle sorunları çözmeye, görsel yapıtlar üretme (sanatsal ve teknik ürünler) ve patent alımlarıyla olur. Bu nedenle varsayımlara, yayınlara, görsel yapıtlara ve patent alımına neden olan bulguların, çeşitli aşamalarına katkı yapan kişi veya kişilerin, katkı düzeylerinin bilim dünyasına yansıtılması önem taşır. Günümüzde çok yazarlı yayınlar geçmişe oranla büyük bir artış göstermiştir (TÜBA 2002). Yazar sayısının artması, beraberinde yazarlık ve yazarlık sıralaması bakımından birçok sorun da getirmiştir.

Yazarlar; bir projenin başlangıç aşamasından yayın aşamasına kadar geçen süreçte araştırma konusunun önerilmesi, projenin oluşturulması, laboratuvarında deneylerin planlanması ve uygulanması, arazide deneme alanlarının kurulması ve ölçmelerle ilgili kayıtların tutulması, anketlerin yapılması, verilerin analizi ve yorumlanması, makalenin yazılması veya yazılan makalenin bilimsel eleştiriden geçirilmesi, makaleye son şeklinin verilerek yayına hazır duruma getirilmesi aşamalarında yeterli katkı yapan kişilerdir. Bazı yayınlarda, “belirtilen aşamaların tamamında esaslı katkı yapan kişilerin” yazar olarak

gösterilebileceği belirtilmektedir (Töreci 2004). Ancak, kanaatime göre, bir kişinin belirtilen aşamaların tamamına katkısı, birçok projede olanaksızdır. Belirtilen bu aşamaların birkaçında, hatta birisinde dahi, araştırmaya anlam kazandıran bir katkının yapılmasını sağlayan kişi, yazarlar listesine katılabilir. Nitekim bu düşünceyi benimsemiş görüşler de bulunmaktadır (Erzan 2008). Yukarıda belirtildiği gibi, yazarlık ile ilgili etik açıdan başlıca iki konu öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi yazarlar listesinin belirlenmesi, diğeri ise yazarların sıralanmasıdır.

2.2.1. Yazarlar listesinin belirlenmesinde etik sorunlar

Yazarlar listesi oluşturulurken en fazla karşılaşılan etik sorunlar “*onursal yazarlık*”, “*armağan-konuk yazarlık*” ve “*gölge yazarlık*” olarak adlandırılan konuları kapsamaktadır (TÜBA 2002; İnci 2009).

Onursal yazarlık (Honorary authorship): Araştırmaya katkısı olmayan, ancak, bilim dünyasında tanınan kişilerin, bilgilendirilerek yazarlar listesine eklenmesidir. Bu davranışa, bir makalenin değerli bir dergide kolay yayımlanabilmesi amacıyla, daha çok genç araştırmacıların eğilim gösterdikleri belirtilmektedir (Töreci 2010; Kempers 2002’ye atfen). Burada hem bilim dünyasında tanınan kişiyi yazarlar listesine ekleyenlerin, hem de bunu kabul eden kişinin davranışları etik dışıdır. Saygın bilim insanlarının adları bilgileri dışında da araştırma listelerine konabilmektedir. Bu da ekleyen yazarlar için etik dışı bir davranıştır. Esasen, makale yayımlanmadan önce, tüm araştırmacıların yazarlar listesi hakkında bilgilendirilmeleri gerekir.

Armağan yazarlık (Gift-Guest authorship): Projeyi yürüten sorumlu araştırmacının, erkini kullanarak, çalışmaya katkısı olmayan kişi veya kişileri yazarlar listesine eklemesi, olarak tanımlanmaktadır (TÜBA 2002). Başka bir ifade ile, çalışmaya yazar olabilecek düzeyde katkı yapmamış kişi veya kişilerin yazarlar listesine alınmasıdır (Bennett ve Taylor 2003; Tandon ve ark. 2006). Burada arkadaşlık, yakınlık ilişkileri başlıca nedenler arasındadır.

Gölge yazarlık (Ghost authorship): Bir kuruluşun (örneğin; ilaç firması veya farklı malların üretimini yapan diğer firmalar), ürettiği

BOYDAK

mallarını pazarlayabilmesi için, uyguladıkları etik dışı bir yoldur. Kuruluş bu amaçla, kendi profesyonel araştırmacılarına yaptırdığı bir araştırmanın, saygın bir dergide yayımlanabilmesi için, konusunda tanınan, ancak araştırmaya katılmamış bir veya daha fazla kişiyi yazarlar listesine katar (TÜBA 2002; Töreci 2004, Kempers 2002'ye atfen). Kuruluş tarafından yaptırılmış olan araştırma sonuçları doğru veya çarpıtılmış olabilir. Her iki durumda da yapılan eylem etik dışıdır. Bu etik dışı durum, daha çok çıkar karşılığı gerçekleşmektedir. Bazı kaynaklarda “*ghost authorship*” sözcüğü, araştırmaya yaptığı katkı ile yazar olmayı hak eden kişi veya kişilerin, yazarlar listesine alınmaması olarak daha farklı bir anlamda kullanılmıştır (Gotzsche ve ark. 2006; Tandon ve ark. 2006; Bennett ve Taylor 2003). Hatta, Bennett ve Taylor (2003; Klein ve Mosser-Veillon 1999'a atfen), “ghost authorship” için farklı bir açıklama daha yapmışlardır. Bu açıklamaya göre; bir şirket bir profesyonel yazara, yeni bir ürünün özendirilmesi amacıyla, bir dergide yayımlanmak üzere, derleme makale hazırlatmaktadır. Sonra, bir çıkar çatışması yaratmadan, bu makalenin söz konusu dergide yayımlanması için, tanınmış klinisyenler makaleyi yazar olarak dergiye sunmak üzere, para ödenerek davet edilmektedir. Yani, makaleyi hazırlayan profesyonel yazar, devreden çıkarılarak, gölge yazar konumuna düşürülmektedir. Görüldüğü üzere ilgili kaynaklarda gölge yazarlık konusunda bir kavram kargaşası söz konusudur.

Kanaatime göre, bir kuruluşun kendi profesyonel araştırmacılarına yaptırdığı bir araştırmanın, saygın bir dergide yayımlanması için, konusunda tanınan ancak, araştırmaya katılmamış araştırmacı veya araştırmacıları yazarlar listesine katması olayının “*gölge yazarlık*” (*ghost authorship*) olarak isimlendirilmesi daha uygundur. Genelde çıkar ilişkisi içinde bir makaleyi yazan, ancak yazarlar listesinde adı olmayan araştırmacı için de bu kavram kullanılabilir. Buna karşılık, çalışmaya yaptıkları katkılar nedeniyle, yazarlar listesine alınmayı hak eden araştırmacıların, yazarlar listesine alınmaması olayının ise, Töreci (2004) tarafından da belirtildiği gibi, “*göz ardı edilen yazarlık*” (*denial of authorship*) olarak isimlendirilmesi, kavram kargaşasını

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

giderebilecektir. Yukarıda açıklanan ve farklı sözcüklerle belirtilen eylemlerin öne çıkan birliktelikleri, etik dışı eylemler olmalarıdır. Her ayrıntının, daha önceki kaynaklara bina edilmeden, farklı sözcüklerle ifadeye çalışılması, kavram kargaşasını artırabilir.

Yazarlar listesinin hazırlanmasında özen gösterilmesi gereken başka benzeri konular da bulunmaktadır. Örneğin, araştırmada sorumluluk taşımayan ve katkı yapmayan birim başkanı veya laboratuvar şefi konumundaki elamanlar, sadece yönetsel konumları nedeniyle yazarlar listesine alınmamalıdır (Erzan 2008). Birim başkanı, laboratuvar şefi veya benzeri yönetsel konumdaki kişilerin çalışmalarına yeterli katkı yapmadan, yazarlar listesine girmek için, araştırmacılarından beklenti içinde olmaları veya onlara baskı yapmaları etik dışıdır. Bu davranış **“baskıyla yazarlık”** veya **“baskı yoluyla yazarlık”** (*pressured authorship*) olarak isimlendirilmektedir (Tandon ve ark. 2006). Bunlara karşılık, araştırma ve yayına yeterli katkı yapmış kişi veya kişilerin, kasıtlı olarak yayın listesine alınmaması veya yayın listesinden çıkarılması da etik dışı davranıştır. Özellikle proje lideri, birim başkanı ve laboratuvar şefi konumundaki yöneticilerin, kabul edilebilir bir neden olmaksızın, erklerini kullanarak, yayın listesinden eleman çıkarmaları kabul edilemez.

Önceki makalede yer almış kişi veya kişilerin, farklı ve yeterli emek verilmeden hazırlanmış ve farklı bir bilimsel kimlik kazanmamış olan yeni bir makalede, yayın listesinden çıkarılmaları etik dışıdır (Erzan 2008). Emek harcanarak geliştirilen yahut yeni bulgu veya fikir ve yorumlarla, eski yayına göre anlamlı düzeyde değişen makalelerde, eski yayında yer alan, fakat yeni makaleye katkı yapmayan kişi veya kişiler yazarlar listesinden çıkarılabilir. Ancak, makalede eski yayından yapılan alıntılar açık ve net olmalı ve eski yayın kaynaklar listesinde gösterilmelidir.

Son yıllarda, ülkemizdeki akademik yükseltmelerde, özellikle yayın yapma ölçütünün öne çıkması nedeniyle, araştırmacılar yayınlara birbirlerinin isimlerini ekleyerek, yayın sayısını çoğaltma yoluna gitmektedirler. Bu durum aynı veya farklı üniversitelerde, aynı veya konuları yakın birimlerde çalışan akademisyenler arasında, sık başvuru-

BOYDAK

ru lan etik dışı bir eylemdir.

Yayın yapma ölçütünün akademik yükseltmelerde öne çıkması, uluslararası hakemli dergiler ile SCI, SSCI ve AHCI kapsamında olan dergilerdeki yayınların, belirli bir denge gözetilerek, daha yüksek puanla özendirilmesi doğru bir yaklaşımdır. Yurt dışı yayınlar ülkemizdeki bilim düzeyini tanıtmaya bakımından iyi bir işlev yapmaktadır. Ancak, bu konuda aşırılığa kaçılmış olması, geçmişte çok değerli araştırma ve derleme makalelerinin yayımlandığı, özellikle fakülte dergilerini, günümüzde kaliteli makale, hatta yeterli makale bulamama gerçeği ile karşı karşıya bırakmıştır. Ayrıca, genelde İngilizce olarak yayımlanan bu makalelerin ülkemizdeki uygulamacılar tarafından okunma olasılığının düşük olması, yayından yeterli düzeyde yararlanma şansını da azaltabilmektedir. Bu sorun kısmen, editörler ve yayınevleri bilgilendirilip, ilk kaynak da belirtilerek, yayının Türkçe basımıyla giderilebilir. Ancak, kanaatime göre; akademik yükseltmelerdeki değerlendirmelerde, yurtiçi dergilere de kaliteli makalelerin gelmesini artıracak bir dengenin kurulmasını sağlayıcı önlemler özenle dikkate alınmalıdır. Bu dergilerin yöneticileri bakımından esas olan da, makale kalitesini güvenceye alan bir editör hakem dengesinin kurulması ve akademik yükseltmelerde daha etkin bir paya sahip olma koşulunun yaratılmasıdır.

Diğer taraftan, aralarında SCI kapsamındaki bazı dergiler de olmak üzere, bir kısım yayın organlarında çıkar ilişkilerinin belirleyici olması, yayın kalitesinin göz ardı edilmesi, yayın kalitesinde düşüşe, akademik yükseltmelerde de önemli sorunlara neden olmaktadır. Belirtilen dergilerde, paralı veya parasız kalitesiz yayınlar yapılmaktadır. Örneğin, Türk bilim insanları 2010 yılında, WEB of Science tarafından taranan dergilerde 21529 makale yayımlamıştır. 2010 yılında en çok makale yayımlanan on bilimsel dergide, yayımlanan makale sayısı ise yaklaşık 1900 adet olup (% 10), bu dergilerin dokuz adedi, TÜBİTAK'ın yaptığı sınıflamada "C" grubuna, bir adedi ise "A" grubuna girmektedir. Bu bilimsel düzeyi düşük dokuz dergiden beş adedi para ödenerek yayın yapılan dergilerdir (Balcı 2011). Bu sorunlar ancak akademik yükseltmelerde görev alan jüri üyelerinin özenli

değerlendirmeleriyle giderilebilir.

2.2.2. Yazarlık sıralamasında etik sorunlar

Bir makalede yazarlar listesinin oluşturulması yanında, yazarların sıralaması da önemlidir. Son yıllarda ortak projelerde kurumsal işbirliklerinin ve yazar sayılarının artmış olması, yazarlık sıralamasında bazı farklı görüş ve yaklaşımları gündeme getirmiştir. Yazarlık sıralamasının, öngörülebilecek katkılara göre projenin başlangıcında yapılması, proje süresince katkılarda bir değişiklik olması halinde, sıralamada, proje lideri ve araştırmacıların anlayış birlikteliği içinde, gerekli değişikliklerin yapılması esas olmalıdır. Bu yaklaşımın da, tüm araştırmacılar tarafından çalışmanın başlangıcında bilinmesi gerekir. Araştırmaya yaptığı katkı daha az olan bir eleman, kişisel nedenlerle yazarlar sıralamasında ön sıralara alınmamalıdır. Bu bağlamda, proje liderinin geçerli bir neden göstermeden, yazar sıralamasının değişmesi yönünde baskı yapması etik değildir.

Çok yazarlı yayınlarda yazarların sıralamasında temel esas, yukarıda belirtildiği gibi, projenin başlangıcından yayına sunum aşamasına kadar geçen süreçte, yazarların katkı düzeylerinin esas alınmasıdır. İlk yazar projeyi öneren, mali destek yapan kurum ve kuruluşlara başvurarak sorumluluğu üstlenen, projenin oluşturulmasından yayına sunum aşamasına kadar geçen süreçte ana sorumluluğu taşıyan, düşünceleriyle katkı yapan ve çalışmalarını yönlendiren, genelde projenin ilk yazımını da yapan birikimli bir araştırmacıdır. Araştırmaya belirtilen katkıları yapan bu araştırmacı, genelde hem proje lideri hem de ilk yazardır. Ancak, projeyi öneren, mali destek yapan kurum ve kuruluşlara başvurarak sorumluluğu üstlenen kişi, her zaman ilk yazar olmayabilir. Süreç içinde projeye değerli katkılar yapan genç bir araştırmacı veya proje grubu içinde yer alan birikimli başka bir araştırmacı da ilk yazar olabilir. İlk yazarlık, aynı proje grubunun yürüttüğü ve emeklerin birbirine yakın olduğu farklı araştırmalarda, proje elemanları arasında dönüşümlü bir sıra da izleyebilir.

Projeye katkı yapan, ancak proje lideri kadar aktif olmayan birikimli ve saygın bir araştırmacı, genelde sıralamada son yazar olarak yer

BOYDAK

alır (TÜBA 2002). Birikimli ve saygın bir araştırıcının yazarlar listesinde son yazar olarak yer alması, bu yazarın araştırmaya önemli katkılar yaptığı anlamındadır.

Farklı disiplinlerden araştırıcıların katıldığı veya ayrı kurumlarda aynı disiplindeki araştırıcıların oluşturduğu bir proje grubunda, proje lideri ve/veya ilk yazar ismi, yapılacak yayınların konusuna ve diğer bazı nedenlere göre değişebilir. Bu tip kapsamlı çalışmalarda, proje grubunun oluşmasına ve diğer aşamalarına ana katkıyı yapanlar ilk yazar olabilir. Bunun yanında, farklı disiplinlerdeki konuların ağırlık taşıdığı yayınlarda, o disiplinde en fazla katkısı olan elemanlar ilk yazar olabilir. İki farklı disiplindeki araştırıcıların yer aldığı projelerde, iki disiplinden en fazla katkıyı yapan iki araştırıcı, katkılarının eşite yakın olması halinde “*ortak ilk yazarlar*” olarak kararlaştırılabilir. Bu durum makalede net olarak belirtilir. Kapsamlı projelerdeki ilk yazarlık, yukarıda açıklanan bilgiler çerçevesinde başlangıçta belirlenmelidir.

Yüksek lisans ve doktora tezlerinden üretilen yayınlarda, ilk yazarlık için geçmişte değişik durumlar söz konusu olmuştur. Bir kısım yayımlar öğrencinin adı ile tek isimli, bazı yayımlar ise ğrenci ve danışmanın adı ile ortak olarak yayımlanmıştır. Bu ortak yayınlarda bazen öğrencinin, bazen danışmanın adı ilk sırada kullanılmıştır. Son yıllarda ise tezlerden üretilen ortak yayınlarda, öğrencinin ilk, danışmanın ikinci isim olması kabullenilmiştir. Ayrıca, tezin tamamının basılması durumunda, kitabın kapağında sadece öğrencinin isminin yer alması esastır. Danışmanın isminin ise i n sayfada açık olarak belirtilmesi gerekir. Danışmanların tez konularının belirlenmesi ve tezin yönlendirilmesinde önemli katkıları vardır. Ancak, tezin hazırlanmasında asıl emek ğrenci tarafından harcanmakta olup, tez temelde öğrencinin yapıtıdır.

Öğrenciler danışmandan bağımsız olarak, etik kurallara zen göstererek tezlerinden üretilmiş yayın yapabilirler. Bunun yanında, danışmanın ğrencisi ile birlikte tezden üretilmiş müşterek yayın yapma hakkı da vardır. Bu yayın, daha çok danışmanın araştırma konusunu öğrenciye önerirken, çözümünü amaçladığı önemli sorunlar-

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

dan birisini kapsayabilir. Hatta çok özel durumlarda, örneğin danışmanın özel ve yoğun emek verdiği bir tez bölümüne ait makalede, danışman birinci isim de olabilir. Buna karşılık, öğrencinin ismi yazılmadan, danışmanın sadece kendi ismiyle tezden üretilmiş bir yayın yapması, eğer yayına tez dışında belirgin yeni katkılar yapılmamışsa, aşırma kapsamındadır.

Lisans öğrencilerinin yapmış oldukları, genelde yayımlanmayan ve ana amacı öğrenciye bilimsel çalışma yollarını öğretmek olan bitirme ödevlerinden de alıntılar yapılabilmektedir. Hatta bazı akademisyenler öğrencilere verdikleri bitirme ödevi konularını seçerken, lisans öğrencilerinin yetiştirilmeleri yanında, kendi araştırmalarının bir parçasının ölçme veya laboratuvar analizlerini de, öğrencilerle yakın çalışma içinde yapabilmektedirler. Bitirme ödevlerine, genelde akademisyenlerin katkıları esas olmakla birlikte, bunlardan alıntı yapılırken, kaynak olarak belirtilmeli veya öğrencinin adı ve bitirme ödevinin başlığı dipnotta gösterilmelidir. Yahut en azından, ölçme veya analizlerin birlikte yapıldığı açıklanarak, öğrenciye teşekkür edilmelidir.

Ülkemizde, geçmişte yapılan yayınların bir kısmındaki yazarlık sıralamasında, araştırmaya katkı yerine akademik unvan esas alınmıştır. Kısmen saygı ve/veya baskıya dayalı bu geleneksel süreç, son yıllarda büyük çapta değişmiş ve birçok bilim dalında katkı esası, olması gereken şekilde, öne geçmiştir. Günümüzde, yazarlık sıralamasının katkı yerine, akademik unvanlara göre düzenlenmesi için beklenti içinde olma veya yapılacak her türlü zorlama etik dışı olarak kabul edilmelidir.

Alfabetik sıraya göre, yazar sıralaması yapan gruplar olduğu da belirtilmektedir (TÜBA 2002). Araştırmacıların göreceli katkı paylarını açıklamayan bu yaklaşım, genelde katkıların birbirlerine yakın olduğu özel durumlarda düşünülebilir.

2.3. Uydurmacılık

“*Uydurmacılık*” (*fabrication*); kişi veya kişilerin araştırma yapmadan, masada veya bilgisayarda hayali veriler üreterek makale

BOYDAK

hazırlamaları ve bunu yapılmış bir araştırma gibi yayımlamaya çalışmaları veya yayımlamalarıdır (Erzan 2008). Makaledeki veriler uygun örnekleme, deney ve istatistiki analizler sonucu elde edilmiş gibi gösterilir. Uydurmacılığın bir diğer şekli, güvenilir bulgular elde edilemeyecek, yetersiz örnek ve/veya güvensiz deney sonuçlarına dayalı eksik bilgilerin masa başında tamamlanarak, hayali istatistiki analizlerle bulgular üretilmesi ve makale yazılmasıdır.

Uydurma yayınların bir kısmı “bilimsel ve ekonomik” destek alabilmiş, bazıları şaşkınlık yaratacak şekilde, saygın kabul edilen üniversite veya önemli araştırma merkezlerinde üretilmiştir (TÜBA 2002; İnci 2009). Bu tip makalelerin, daha çok paralı makale basan, ağırlık katsayısı düşük dergilerde basıldığı, ağırlık katsayısı yüksek olan dergilerde, editör ve hakemlerin dikkatleri sayesinde, yayımlanma oranının düşük olduğu kabul edilmektedir.

Sonuçları bilim dünyasında önemli sorunlar yaratabilecek uydurma veya aşağıda açıklanan sahte yayınların belirlenmesi halinde, aynı dergide bir “*geri çekme*” (*retratcion*) yazısı ile duyuru yapılması zorunludur (Töreci 2004). Bunun yanında, yazarların veya okuyucuların yayından sonra, makalenin sonuçlarını büyük çapta etkileyen ve yazarların özensiz davranmalarından kaynaklanan bir hata bulmaları halinde de, dergi editörünü bilgilendirmeleri gerekir. Ayrıca, yazarların yazılarını geri çektiklerini editöre iletmeleri ve editörün de, dergide makalenin geri çekildiğini duyurması gerekir (Erzan 2008).

Hayali yazarlığın son yıllarda ülkemizde de görülen bir şekli, bazı web sitelerinin, kişilere para karşılığında yayımlanmış gibi gösterilen hayali makaleler ve hayali bilimsel toplantılarda sunulmuş ve bildiri kitabında yayımlanmış, hayali bildirimler sağlamalarıdır (Eren 2010). Bu etik dışı davranışları araştırmacılık ve/veya akademisyenlikle bağdaştırabilmek olanaksızdır.

2.4. Sahtecilik

Bilimsel araştırma ve yayın etiğinde aynı anlamda kullanılan “*sahtecilik*”, “*saptırma*”, “*aldatmaca*” ve “*çarpıtma*” (*falsification*) kavramları; arzu edilen yönde bulgulara ulaşmak için, araştırma süre-

cinin herhangi bir aşamasında, bilimsel verilerin bilinçli olarak değiştirilmesi, şeklinde tanımlanmaktadır (TÜBA 2002; Irzık ve Erzan 2008). “**Sahtecilik**” eyleminin hayali verilere dayalı “**uydurmacılık**” eyleminden farkı, sahtecilikte bir araştırmamanın yapılmış olması, ancak önceden tasarlanan amaca ulaşabilmek için, farklı aşamalarda verilerle oynanmasıdır. Sahtecilikte gizli amaç, arzu edilen bir fikri destekleyecek bulgulara ulaşmaktır. Bu nedenle araştırma verileri değiştirilerek analizler yapıldığı gibi, analizler yapıldıktan sonra elde edilen verilerden amaca uygun olanlar da seçilebilmekte veya veriler amacı destekleyici yönde yorumlanmaktadır. Bu etik dışı davranışlar, daha çok bazı kurum ve kuruluşların, kendi amaçlarına hizmet edecek bulguların üretilmesi düşüncesiyle, parasal olarak destekledikleri araştırmalarla ilgili makalelerde görülmektedir (Erzan 2008). Örneğin, ilaçla ilgili araştırmaların analiz edildiği bir yayında, “randomize (rastlantılı) kontrollü çalışma”ların oldukça önemli bir bölümünün, ilaç endüstrisi tarafından yapıldığı açıklanmaktadır. Tamamında olmamakla birlikte, bu araştırmaların çoğundaki çabaların, varsayımın dürüstçe sınanması ve çürütülmeye çalışılması yerine, kanıtlamaya yönelik olduğu belirtilmektedir (Yazıcı 2006). Bu tip yayınlarda mali destek sağlayan ticari birim ile araştırmacılar arasında çıkar ilişkisi öne çıkmaktadır.

Araştırma ve yayın etiği konusu içinde yer alan ve yukarıda anlamı açıklanan “**falsification (sahtecilik)**” sözcüğü, 20. yüzyılın başlarında bazı temel değişikliklerle ikinci kez gündeme gelen, “**tümevaran evre**” bilim yapma yöntemi içindeki “**falsification (kendini çürütmek)**” sözcüğünden farklı bir anlam taşımaktadır. İkinci “Tümevaran Evre” bilim yapma yöntemi kapsamında, “falsification (kendini çürütmek)” sözcüğü ise, tüm gözlem ve deneylerle, ortaya atılan varsayımı dürüstçe çürütmeye çalışmak anlamındadır (Yazıcı 2011).

Sahtecilik eylemi, yukarıda belirtildiği gibi, araştırmamanın herhangi bir aşamasında yapılabilmektedir. Örneğin, araştırmamanın yöntemleri çarpıtılabilir ve araştırmamanın yapıldığı cihaz yerine, araştırmada daha gelişmiş bir cihaz veya modelin kullanıldığı belirtilebilir.

BOYDAK

Araştırmada olması gerekenden daha kısa kesilen bir laboratuvar uygulaması, normal zaman sürecinde yapılmış gösterilebilir. Arzu edilen bulguları elde etmek için, bazı veriler kasıtlı olarak çıkarıldıktan sonra, istatistik değerlendirmeler yapılabilir. Araştırma bulguları, farklı anlamlara gelecek şekilde çarpıtılarak sunulabilir. Belirtilen etik dışı eylemlerle ilgili süreçte, araştırma ile ilgili kayıt ve verileri değiştirmek, silmek gibi yollara başvurulur (İnci 2009). Günümüzde, tanınan laboratuvarlarda, araştırmaların güvenliği bakımından, araştırma süreç ve verileri ile ilgili kayıtlar günlük olarak tutulmakta, defterlere özel kalemlerle ve elle yazılmakta, bu defterlerin laboratuvar dışına çıkarılmasına izin verilmemekte ve verilerin belirli bir süre saklanması ve benzeri önlemler alınmaktadır.

2.5. Yayın yinelemesi

“Yayın yinelemesi” (*duplication*); aynı bilimsel araştırmanın birden fazla dergide yayımlanması olayı olarak tanımlanmaktadır (TÜBA 2002). Yayın yinelemesi, aynı yayın hiç değiştirilmeden, başka bir yayın organında yayımlanarak yapılabildiği gibi, bazen ilk yayındaki aynı veri ve sonuçlar kullanılmakta, ancak makale şekil açısından biraz değiştirilmektedir. Genelde bir araştırmanın tek yayın organında yayımlanması uygundur. Bununla birlikte, etik kuralları dikkate almak koşuluyla, bazı durumlarda yayın yinelemesi yapılabilir. Araştırmacıların yayın yinelemedeki amaçları ve davranışları, yapılan işin etik olup olmadığını belirler.

Yayın yinelemesi yapılması durumunda, bunun saydam olması zorunludur. Araştırmacıların makaleyi yayımladıkları dergi editöründen veya yayınevinden izin almaları, yayının ikinci kez yayımlanacağı dergi editörüne de bilgi vermeleri gerekir. Çünkü bazı dergiler yayımlanmış bir yazıyı tekrar yayımlamak istemeyebilirler. Ayrıca, ilk yayının yapıldığı yayınevi ile telif hakları bakımından sorun çıkabilir. Özetlersek; kişinin kendi yayını yinelemesi aşırma kabul edilemez. Yayın tekrarının kurallara uygun bir şekilde ve saydam olarak yapılması gerekir. Ters durumda etik dışı bir davranış sergilenmiş olur. Aynı zamanda telif hakları bakımından sorunlarla karşılaşılabilir.

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Araştırmacılar, akademik yükseltmelerde daha fazla bilimsel yayın sunmak amacıyla, yayın yinelemesi yapmamalıdır. Bu düşünce kapsamında yayın yinelemesi yapanlar, genelde ilk yayına gönderme yapmamakta veya gönderme ikinci yayının dikkat çekmeyecek bir kısmında yer almaktadır (Erzan 2008). Yayın yinelemesi yapmış araştırmacıların, akademik yükseltme gibi, yayın nitelik ve niceliğinin ölçüt alındığı durumlarda, yinelemesi yapılmış olan yayınlarını, açık ve net olarak belirtmemeleri etik dışı bir davranıştır.

Ülkemizdeki bir dergide Türkçe yayımlanmış kıymetli bir yayın, uluslararası bilim dünyasına duyurulmak amacıyla, editörler ve/veya yayın organlarından izin alınarak ve ilk yayın belirtilerek uluslararası bir dergide yabancı dilde yayımlanabilir. Benzer şekilde, uluslararası dergilerde ve yabancı dilde yayımlanmış kıymetli bir yayının, yine editörler ve/veya yayın organlarının bilgisi içinde ve ilk yayın belirtilerek ülkemizdeki bir dergide Türkçe yayımlanması da etik kurallara uygundur. Burada amaç, özgün bulguların bilim dünyasında daha geniş kitlelere duyurulmasıdır.

Bulguların bilim dünyasına daha çabuk duyurulması amacıyla, ileride tamamının veya bölümlerinin yayımlanma olasılığı olan veya olmayan bir yüksek lisans yahut doktora tezi, tek makale haline getirilerek bir dergide yayımlanabilir. Bu yinelenen yayın olarak değerlendirilmez. Ancak, makalenin uygun bir yerinde, yüksek lisans tezi veya doktora tezi özeti olduğu belirtilmelidir. Ayrıca, editörler ve yayın organları bilgilendirilmelidir (Töreci 2010). Bu konuda, aşağıdaki geleneksel örnek verilebilir. 1950’li yıllardan 1980’li yılların ortalarına kadar İ.Ü. Orman Fakültesi’nde, hazırlanan doktora tezlerinin 20-40 sayfalık özetleri önce, genelde “İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi A Sayısı”nda yayımlanmıştır. Daha sonra, çoğu doktora tezlerinin tam metni “İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesi Yayınları” veya “Orman Genel Müdürlüğü Yayınları” kapsamında basılmıştır.

Herhangi bir ulusal veya uluslararası toplantıya sunulan ve toplantı organizasyonu tarafından sadece özeti basılan bildiri veya poster bildirinin tamamı, başka bir dergide yayımlanabilir. Ancak, makalede bildirinin sunulduğu toplantı ve özetinin yayımlandığı belirtilmelidir.

BOYDAK

Araştırmacıların özgün bulgularını kısa bir sürede birden fazla toplantıya sunarak, daha çabuk duyulmasını sağlamaya çalışmaları da bir yayın yinelemesidir. Bu yaklaşımın, ilk yayın biraz geliştirilerek, ilk ve yeni toplantının organizasyon komiteleri bilgilendirilerek saydam bir şekilde yapılması halinde kabul görebileceği belirtilmektedir (Töreci 2004). Kanaatime göre, aynı bildiri dahi, açıkça belirtmek ve bilgilendirmek koşulu ile başka bir toplantıda sunulabilir. Ancak, aynı bildirin sunumu iki üç bilimsel toplantı ile sınırlı kalmalıdır. Bununla birlikte, önemli konuları içeren bildiriler, anlamlı yeni katkılarla farklı toplantılarda sunulabilir. Ayrıca, yukarıda açıklandığı gibi, yayın nitelik ve niceliğinin ölçüt alındığı akademik yükseltme gibi konularda, yayın yinelemeleri açık ve net olarak belirtilmelidir.

Bir yayının kapsamı, ikinci bir yayında, yeni araştırma bulgularıyla, farklılık yaratabilecek düzeyde geliştirilmişse ve/veya başka varsayımların tartışılmasına olanak veriyorsa bu ikinci yayın, yayın yinelemesi olarak kabul edilmemektedir (İnci 2009). Esasen, yapılan yeterli katkılar sonucu niteliğinin farklılaşması nedeniyle, belirtilen ikinci yayının, ayrı bir yayın olarak kabul görmesi doğaldır. Ancak, etik açıdan ilk yayının kaynak olarak gösterilmesi zorunludur.

Yayın dünyasında yukarıda açıklanan etik kurallar çerçevesinde yapılan yayın yinelemeleri yanında, etik dışı yaklaşımlarla yayın yinelemeleri de halen devam etmektedir. Bu nedenle, yayın organları, kendilerine yayımlanmak üzere bir makale sunulduğunda, makalenin yazarına, benzeri bir makalenin başka bir yayın organına sunulup sunulmadığı veya sunulmak için hazırlanıp hazırlanmadığı yönünde sorular yöneltmektedir (Töreci 2004).

2.6. Dilimleme

Etik konusundaki yayınlarda aynı anlamda kullanılan “*dilimleme*” veya “*bölerek yayımlama*” (*salami slicing*); bir araştırmayı tek bir makale halinde yayımlamak olanaklı olduğu halde, daha fazla yayın yapmak amacı ile araştırmacının bütünlüğünü ve niteliğini bozacak şekilde, gereksiz yere parçalara ayırıp, iki veya daha fazla yayın yapılması olarak tanımlanmaktadır (İnci 2009).

Bir araştırma gereksiz yere parçalara bölünmeden bütünlük içinde yayımlanmalıdır. Böylece araştırmanın değerinin artması yanında, bilim dünyası bulgulara daha kolay ulaşır, bulgular arasındaki ilişkileri daha çabuk ve net olarak kurabilir, ayrıca zaman kazanılır. Ancak, bazı özel durumlarda bir çalışmayı bölerek yayımlamak gerekebilir. Örneğin, bir araştırmada, özgün ve etkin bulgular elde edildiğinde, bilim dünyasında öncelik alabilmek için, araştırmanın diğer bölümleri devam ederken, bulguları duyurucu yayın yapılabilir. Farklı disiplinleri içeren bazı kapsamlı araştırmalarda, değişik alanlara hizmet edebilecek ve bölünmesi bütünlüğü bozmayacak ayrı yayınlar yapılabilir. Bazı kapsamlı çalışmaları, bazen bir derginin kabul ettiği sayfa sınırı içinde sunabilmek de olanaklı olmayabilir ve araştırma bulgularını disiplinlere göre bölerek yayımlamak zorunluluk haline gelebilir. Araştırmaları bölerek yayımlama, yukarıda açıklanan zorunluluk hallerinde yapılabilir. Buna karşılık, sadece yayın sayısını çoğaltmak amacıyla, araştırmaların bölünerek yayımlanması etik dışıdır.

2.7. Özensiz araştırma

Etik konusundaki yayınlarda; “*özensiz araştırma*” veya “*disiplinsiz araştırma*” (*sloppy research*), aynı anlamda kullanılan iki kavramdır. Bu kavramlar araştırmacının iyi niyetli olmasına karşın, dikkatsizliği nedeniyle araştırmasının herhangi bir aşamasında hatalar yapabilemesi olarak tanımlanmaktadır. Makaleyi iyi irdeleyen birikimli hakemlerle editörlerin, bu tip hataları taşıyan makaleleri ayıklayabildiği ve yayımlanan hatalı makale sayısının büyük çapta azaltılabildiği belirtilmektedir. Ayrıca, okuyucuların da dergi editörlerine makalelerle ilgili eleştirilerini göndermeleri, hataların düzeltilmesi ve azaltmasını sağlayabilmektedir (TÜBA 2002; Töreci 2004). Deneylerin tekrarı da, özensiz araştırmaları azaltabilmektedir (İrızık ve Erzan 2008). Özensiz araştırmaların azaltılması veya önlenmesi için, araştırmaya yeni başlayan elemanların iyi bir eğitimden geçirilmesi ve araştırmanın tüm aşamalarındaki teorik ve uygulamalı konuları bilmelerinin sağlanması gerekir. Yazarların kendi yayınlarında bilim açısından düzeltilmesi zorunlu bir yanlışlık görmeleri halinde, aynı

BOYDAK

dergide yanlış olan makaleye gönderme yaparak, bir düzeltme yazısı yayımlamaları etik açıdan bir gereksinimdir.

Özensiz araştırmaların azaltılabilmesi bakımından üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde, danışman-öğrenci ilişkilerinin de sağlıklı ve verimli bir çerçevede yürütülmesi gerekir. Danışman öğretim üyelerinin öğrenciyi yönlendirmeye ve bilgilendirmeye yeterince zaman ayırmamaları veya araştırma görevlisi olan öğrencilere bilimsel çalışmalarını aksatacak düzeyde, yoğun bürokratik işler yüklemeleri etik dışıdır. Araştırma görevlisi öğrencilerin bilimsel çalışmalarını olumsuz düzeyde etkilemeyecek ve onları geleceğe hazırlayacak idari ve bürokratik görevler kabul edilebilir bir çerçevede verilebilir. Ancak, esas olan, öğrencilerin özenli program ve katkılarla iyi bir araştırıcı veya akademisyen olarak yetiştirilmeleridir.

Özensiz araştırmaların neden olduğu olumsuzluklardan arınmanın en iyi yollarından birisi de, hazırlanan makalenin o konuda birikimli bir iki araştırmacıya incelettirilmesidir.

2.8. Mali desteğe ilişkin etik sorunlar

Etik açıdan mali destekle ilgili olarak en önemli konu, projeyi destekleyen kişi kurum ve kuruluşlarla, araştırmacılar arasında bir çıkar ilişkisinin bulunmaması; projeyi destekleyen birimin, kendi amaçlarına dönük bir beklenti içinde olmamasıdır.

Araştırma projeleri için parasal destek alan araştırmacılar, projelerin hazırlanmasından yayın aşamasına kadar, her evrede sorumluluk duygusu içinde ve dürüst olmalıdır. Parasal destek veren kurum ve kuruluşlar ise, araştırmacıların yetkinliği hakkında bilgi edinmelidirler. Ülkemizde TÜBİTAK, üniversitelerin Bilimsel Araştırma Projeleri Birimleri, diğer kamu kurum ve kuruluşlarının destek sağlayan birimleri, vakıflar, özel kuruluşlar mali desteklerini en iyi proje önerilerine ve yetkin proje gruplarına objektif olarak dağıtmalıdır. Kurum ve kuruluşların mali destek olanaklarını ve başvuru koşullarını duyurmaları, sunulacak projelerin niteliğini olumlu yönde etkiler. Ayrıca, proje başvurularında fırsat eşitliği sağlanmış olur (TÜBA 2002). Bunlara ek olarak, öncelik ve ivedilik taşıyan konuları içeren kapsamlı gü-

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

dümlü projelerin, konularında birikimli araştırmacı gruplara verilmesi, bilimsel ve teknolojik gelişmelere önemli katkılar yapabilecek bir yoldur.

Projelerin bilimsel değeri, daha önce açıklandığı gibi, araştırmalar sonucunda varsayım geliştirilebilmesi, patent alınabilmesi, yazılan makalelerin saygın ulusal ve uluslararası dergilerde yayımlanabilmesi, yeni bir teknik tasarımın veya estetik yapının ortaya çıkabilmesi veya uygulamaya katkı yapabilmesiyle oluşmaktadır. Mali destek sağlayan birimler, bu bilimsel değerlerin gerçekleşmesini amaçlamaktadır. Çıkar ilişkilerine dönük bir beklentileri olmamalıdır.

2.9. Bilimsel yayınlarda teşekkür

Bilimsel yayınlarda katkı sağlayan kişi, kurum ve kuruluşlara teşekkür bir nezaket ve kadirbilirliktir. Bunun yanında, mali destek sağlayan bazı kuruluşları denetleme açısından etik bir işlev de yapmaktadır (İnci 2009). Bu nedenlerle, araştırmacının tümüne veya bir bölümüne mali destek veren kişi, kurum ve kuruluşlar, yayında isimleriyle açık ve net olarak belirtilmelidir. Bilimsel yayınlarda araştırmacının uygulanmasına veya makalenin hazırlanmasına değişik aşamalarda teknik ve sekreterlik hizmeti veren, tablo ve şekillerin hazırlanmasına katkı yapan elemanlara da teşekkür edilir. Araştırmacının başlangıcından bitimine kadar geçen süreçte düşünce, fikir, yönlendirme ve eleştirileriyle katkı yapan bilim insanlarına teşekkür edilmiştir (TÜBA 2002). Belirtilenler yanında, araştırmaya arazi çalışmalarında kurumsal destek sağlayan meslektaşlara ve/veya kuruma da teşekkür gerekir.

3. Sonuç

Yukarıda açıklandığı üzere, akademisyen ve araştırmacıların araştırma ve bilim etiğine özen göstermeleri bir görev ve sorumluluktur. Böylece, akademisyenler ve araştırmacılar bilim dünyasına yeni katılan genç araştırmacılara da örnek ve yol gösterici olurlar. Bilim dünyasında araştırma ve yayın etiği açısından esas olan, etik dışı davranışların en aza indirgenmesi ortamının yaratılması ve araştırmacıların yaptırımlarla karşılaşmamalarının sağlanmasıdır.

BOYDAK

Etik davranış bir yaşam biçimidir. Sadece bilimsel araştırma ve yayın konularında değil, insanların canlı ve cansız çevre ilişkilerinde de özen göstermeleri gereken bir değer yargıları bütünüdür. Etik aynı zamanda evrensel bir kavramdır. Sınırları bilimsel ve toplumsal gelişmelerle genişler. Bunun yanında, etik davranışlar toplumsal kültür, çevre, eğitim ve kalıtımla ilişkilidir. Ailede, ilkokul, hatta anaokulu dönemlerinde başlayacak ve yaşam boyu sürdürülecek eğitimlerle, kalıtıma bağlı etik dışı davranışları da kısmen giderebilmek olanaklıdır.

Teşekkür

Makaleyi inceleyerek, değerli katkılar yapan Prof. Dr. Hasan Yazıcı'ya, Prof. Dr. Abuzer Kendigelen'e, Prof. Dr. Hakan Çırpan'a, Prof. Dr. Ayhan Ulubelen'e, Prof. Dr. Nurhan Atasoy'a, Prof. Dr. Nuran Yıldırım'a, Prof. Dr. Ayşegül Sarıkaya Topal'a ve Prof. Dr. İbrahim Engin Meriç'e teşekkür borçluyum. Metnin bilgisayarda ilk yazımını yapan İzzet İpek'e, ayrıca yazım süreci içinde sekreterlik konusunda katkıları olan İlkey Güneş'e teşekkür ederim.

Kaynaklar

Balcı, M. 2011: Yüksek Sayıda Makalelerin Sırrı! Cumhuriyet Bilim Teknoloji, 8 Nisan 2011, Sayı 1255, s. 10-11 ve 15.

Bennet, D. M. ve Taylor, D. McD 2003: Unethical Practices in Authorship of Scientific Papers. *Emergency Medicine* (2003) 15, s. 263-270.

Erzan, A. 2008: Yayın Ahlakı. *Bilim Etiği Elkitabı* (Ed: Erzan, A.), TÜBA Yayınları, Sıra No. 17, s. 35-45.

Eren, A. M. 2010: Bilimde Ahlaksızlığın Gri Maceraları. *NTV Bilim Dergisi*, Ekim 2010 Sayısı, "Forum" köşesi, s. 12-13.

Götzch, P. C., Hróbjardson, A., Johansen, H. K., Haahr, M. T. ve Altman, G. D. 2006: Ghost Authorship in Industry-Initiated Randomized Trails. *PLoS Medicine*/www.plosmedicine.org, January 2007, Volume 4, Issue 1, e19, s. 47-52.

ARAŞTIRMA VE YAYIN ETİĞİ

Irzık, G ve Erzan, A. 2008: Araştırmada Kusurlu Davranışlar. Bilim Etiği Elkitabı (Ed: Erzan, A.), TÜBA Yayınları, Sıra No. 17, s. 22-24.

İnci, O. 2009: Bilimsel Yayın Etiği İlkeleri, Yanıltmalar Yanıltmaları Önlemeye Yönelik Öneriler. Türk Tıp Dizini, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık, s. 69-89.

Öztan, F. 2008: Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku. Turhan Kitabevi, Ankara, LVII+898 s.

Kendigelen, A. ve Çonkar, M. H. 2011: Türk Mevzuatında Bilim Etiği İhlalleri. Atasoy, N., Boydak, M., Çırpan, H., Kendigelen, A., Meriç, İ. E., Topal, A. S., Ulubelen, A., Yıldırım, N., Yazıcı, H. (Eds), Bilim Etiği, s. 43-55, İstanbul Üniversitesi Yayınları No. 5048 , İstanbul.

Tandon, V. R., Mahajan, A. Sharma, S. ve Gupta, S. K. 2006: Unathical Publication Practices. JK Science, Journal of Medical Education and Reaearch, Vol. 8, No. 3, July- September 2006, s. 123-124.

Tekinalp, Ü. 2005 a: Fikir ve Sanat Eserleri Hukukunda İntihal. İstanbul Tabip Odası Yayını (14 Mart 2005 Tıp Haftası), s. 182-186.

Tekinalp, Ü. 2005 b: Fikri Mülkiyet Hukuk (84. Bası), Arıkan Matbaası, İstanbul, LXII+782 s.

Töreci, K. 2004: Yayın Etiği. ANKEM Dergisi 2004; 18 (1), s. 67-88.

Töreci, K. 2010: Tıpta Yayın Etiği. ANKEM Dergisi 2010; 24 (Sayı 1'e özel ek), s. 1-41.

TÜBA 2002: Bilimsel Araştırmada Etik ve Sorunlar. TÜBA Yayınları, 70 s.

Uçak, N.Ö ve Birinci, H.G. 2008: Bilimsel Etik ve İntihal. Türk Kütüphaneciliği 22, 2 (2008), s. 187-204.

Yazıcı, H. 1998: Üniversitede Özgün Bilim Üretimi. ...Muteber Bir Nesne Yok Devlet Gibi... Milliyet Yayınları, s. 97-101.

Yazıcı, H. 2000: Aşırmak ve Bilim Ahlakı. Türkiye Fiziksel Tıp ve Rehabilitasyon Dergisi, Bilimsel Araştırma ve Tıbbi Etik Özel Sayısı, s. 59-60.

Yazıcı, H. 2001: Hangi Hakla İnsan Hakları? İnsan Haklarının Gelişimi, TÜBA, Bilimsel Toplantı Serileri: 9, s. 3-6.

BOYDAK

Yazıcı, H. 2006: İlaç Çalışmalarına Eleştirel Bir Bakış. TÜBA Forumu, Sıra No. 45, 52 s.

Yazıcı, H. 2011: Bilim Etiği: Kısa Tarihçe ve Ana Kavramlar. Atasoy, N., Boydak, M., Çırpan, H., Kendigelen, A., Meriç, İ. E., Topal, A. S., Ulubelen, A., Yıldırım, N., Yazıcı, H. (Eds), Bilim Etiği, s. 1-13, İstanbul Üniversitesi Yayınları No.5048, İstanbul.

TÜRK MEVZUATINDA BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

PROF. DR.
ABUZER KENDİGELEN *

ARAŞ. GÖR.
M. HALİL ÇONKAR *

I. GENEL OLARAK

Bu çalışmanın temel amacı, evrensel nitelik taşıdığı kuşkusuz olan bilim etiği ilkelerine aykırılık hâllerinde uygulanma alanı bulabilecek Türk mevzuatındaki hükümleri ana hatları ile tanıtmak ve mevcut düzenleme hakkında kısa da olsa bir değerlendirme yapmaktır.

Ancak hemen belirtelim ki bilim dünyasında geçerli olan etik ilkelerin büyük bir kısmı açık ve yazılı bir hukuk kuralı ile belirlenmediği gibi, ihlâline yönelik olarak da özel bir yaptırım öngörülmüş değildir. Esasen Türk mevzuatında özel olarak düzenlenen ve bir hukukî yaptırıma bağlanan yegâne bilim etiği ihlâlinin “intihal” eylemi olduğunu söylemek yalıtıcı olmayacaktır.

Tekinalp'in haklı olarak belirttiği üzere, bilim etiği kurallarının hâkim olduğu alan hukukun düzenlediği alandan daha geniş olduğu için hukuk, bilim etiği ihlâllerinin ancak bir kısmına ilişkin hükümler öngörmektedir¹. Öte yandan ülkemizde bilim etiği disiplininin yeni yeni gelişmeye başladığı düşünüldüğünde, kapsayıcı bir hukukî düzenlemenin de ancak zaman içerisinde kanunlara, daha doğrusu ikincil mevzuata yansiyebileceği göz önünde bulundurulmalıdır. Bu bakımdan şimdilik bilim etiğine ilişkin pozitif hukuk metinlerinin merkezinde yalnızca “intihal” eyleminin yer aldığı, buna karşılık bilim etiği ihlâli teşkil eden diğer eylemlerin ancak konuya ilişkin düzenlemelerin geniş yorumlanması veya torba hükümlerin varlığı saye-

---

¹ Ünal Tekinalp, *Bilim Etiğinin Hukukî Cephesi*, *Bilim Etiği El Kitabı*, Ed. Ayşe Erzan, Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları, Ankara, 2008, s. 75.

sinde hukukun alanına dâhil edilebildiği ifade edilmelidir.

Mevzuatımızdaki bu durumun bir yansıması olarak bu çalışmada da “intihal” ile intihal dışındaki diğer bilim etiği ihlalleri ayrı başlıklar altında ele alınmış ve her bir başlık bakımından pozitif hukuktaki düzenlemeler özet bir biçimde ortaya konulmuştur.

II. İNTİHAL DIŞINDAKİ BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

Yukarıda da belirtildiği üzere mevzuatımız kapsamında, intihal dışında bilim etiği ihlali teşkil eden diğer fiiller bağımsız olarak düzenlenmiş ve yaptırıma bağlanmış değildir. Bu açıdan bilim etiğinin özellikle önem taşıdığı üniversitelere / yüksek öğrenime ilişkin mevzuatta da esasen farklı bir yaklaşımdan bahsedilemez.

Bununla birlikte akademik disiplin hukukunu düzenleyen metinlerde yer verilen çeşitli hükümlerin geniş yorumu, bu maddelerin intihal dışındaki bilim etiği ihlallerine de uygulanmasını mümkün kılmaktadır. Mevcut düzenleme tarzının bilim etiğine ilişkin eksikliklerini -hiç değilse geçici olarak- gidermeye imkân veren bu hükümler ana hatlarıyla şöyle özetlenebilir:

1. Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği

a) Çeşitli hükümler (m. 5, 6, 8, 11)

Akademik disiplin hukukuna ilişkin temel düzenleme olan “Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği”nde² intihal dışındaki bilim etiği ihlallerini kapsayacak nitelikte çeşitli hükümlere yer verilmiştir. Bu çerçevede anılan Yönetmelikte:

- “*Taşıdığı sıfatın gerektirdiği vakara yakışmayan tutum ve davranışta bulunmak*” (m. 5/e)

---

² Resmî Gazete 21.08.1982/17789.

TÜRK MEVZUATINDA BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

- “Hizmet dışında, resmî sıfatın gerektirdiği itibar ve güven duygusunu sarsacak nitelikte davranışlarda bulunmak” (m. 6/d)
- “Hizmet içinde taşıdığı resmî sıfatın gerektirdiği itibar ve güven duygusunu sarsacak nitelikte davranışlarda bulunmak” (m. 8/i)
- “Kamu hizmeti veya öğretim elemanı sıfatı ile bağdaşmayacak nitelik ve derecede yüz kızartıcı ve utanç verici hareketlerde bulunmak” (m. 11/b-6)

şeklinde tanımlanan eylemlerin, intihal dışındaki bilim etiği ihlâllerinin de hiç değilse akademik disiplin hukuku çerçevesinde ilgili hükümlerde öngörülen uyarma, kınama, aylıktan kesme, hatta meslekten çıkarma yaptırımlarına bağlanmasını mümkün kıldığı sonucuna varılabilir.

b) Torba hüküm (m. 12)

Yine aynı Yönetmeliğin 12. maddesi, Yönetmeliğin 5-11. maddelerinde sayılan ve disiplin cezasını gerektirdiği belirtilen eylemler dışında, bu eylemlere benzeyen fiillerin de disiplin cezasına tâbi kılınması amacıyla öngörülmüş bir torba hüküm niteliğindedir. Bu maddede

“Yukarıda sayılan ve disiplin cezası verilmesini gerektiren fiil ve hâllere nitelik ve ağırlıkları itibariyle benzer eylemlerde bulunanlara da aynı türden disiplin cezaları verilir”

denilerek, Yönetmelikteki muhtemel boşluklar giderilmek istenmiştir. Hukuken geçerli olup olmadığı tartışması bir yana, bu torba hüküm dolayısıyla, intihal dışındaki bilim etiği ihlâllerinin de anılan yönetmelikte gösterilen ve bir kısmı yukarıda sayılan³ muhtelif hükümler kapsamında değerlendirilebildiği ölçüde bu eylemlere ilişkin

---

³ Bkz. yukarıda II, 1, a.

yaptırımlara maruz kalması mümkündür.

2. Doçentlik Sınav Yönetmeliği

2009 tarihli “Doçentlik Sınav Yönetmeliği”nin⁴ 7. maddesinde de, intihal eylemine uygulanacak yaptırım belirlendikten hemen sonra, maddenin 6. fıkrasında eser incelemesi yapan jüri üyelerinin adayın başvuru dosyasında yer alan herhangi bir eserde “*intihal dışında yayın ve araştırma etiğine aykırılığın*” varlığını tespit etmeleri hâlinde, Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği çerçevesinde bir soruşturma yapılması ve soruşturma neticesinde iddianın doğru olduğunun tespit edilmesi hâlinde adayın yaptığı doçentlik başvurusunda başarısız sayılması hükme bağlanmıştır. Böylece bu Yönetmelik kapsamında doçentlik sınavına özgü olarak, intihal dışındaki her türlü bilim etiği ihlâlini genel olarak yaptırıma bağlayan özel bir düzenlemeye yer verilmiştir.

Anılan bu düzenlemenin ilginç olan tarafı ise, yukarıda da işaret edildiği üzere, intihal dışındaki tüm bilim etiği ihlâllerinin, bu konuda açık bir hüküm içermeyen Disiplin Yönetmeliği kapsamında soruşturulacağına açıkça öngörülmüş olmasıdır.

3. Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği

Yükseköğretim kurumlarında öğrenim gören kişiler bakımından uygulama alanı bulacak olan “*Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği*”nde⁵ disiplin suçlarını ve cezalarını düzenleyen maddeler arasında intihal eylemini ifade eden bir hükme yer verilmediği gibi, açıkça intihal dışındaki bilim etiği ihlâllerine işaret eden bir düzenleme de öngörülmemiştir. Bununla birlikte bu yönetmeliğin 6/(a) maddesinde uyarı cezasına yol açacağı belirtilen “*öğrencilik sıfatının gerektirdiği vekara yakışmayan tutum ve davranışta bulunmak*”; 7/(a) maddesinde kınama cezasını gerektirdiği ifade edilen

---

⁴ Resmî Gazete 31.01.2009/27127.

⁵ Resmî Gazete 13.01.1985/18634.

TÜRK MEVZUATINDA BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

“öğrencilik sıfatının gerektirdiği itibar ve güven duygusunu sarsacak nitelikte davranışlarda bulunmak” ve 9/(g) maddesi gereğince bir veya iki yarıyıl uzaklaştırma cezası sonucunu doğuran “hırsızlık yapmak” şeklindeki eylemlerin intihalin yanı sıra intihal dışındaki bilim etiği ihlallerini de kapsadığı kabul edilebilir. Şu hâlde, bu yönetmelik kapsamındaki tüm ön-lisans, lisans ve lisansüstü öğrenim gören kişilerin de, bilim etiği ihlali teşkil eden eylemleri gerçekleştirmeleri durumunda, haklarında bu maddeler çerçevesinde disiplin soruşturması başlatılabilecektir.

III. İNTİHAL VE YAPTIRIMLARI

1. Bir Haksız Fiil Olarak İntihal Eylemi

a) Kavram

İntihal kelimesinin sözlük anlamı “çalma, başkasının malını benimdir diye iddia etme”dir⁶. *Tekinalp*, intihal eyleminin kısaca “başkasının eserinden aşırma veya çalma” şeklinde tanımlanabileceğini ifade etmektedir⁷. *Öztaş* da, intihalin özü itibariyle başkasına ait fikir ve sanat ürünlerinin sahiplenilmesi ithamını içerdiğini, bu bakımdan kavramın “bir kimsenin, başkasına ait eser sahipliği sıfatını sahiplenmek suretiyle, eser sahibinin haklarını ihlâl etmesi” olarak tanımlanabileceğini belirtmektedir⁸.

Doktrinde yapılan bu tanımlara karşılık, intihal kavramına Fikir ve Sanat Eserleri Kanununda (=FSEK) veya özel hukuka ilişkin herhangi bir kanunî düzenlemede yer verilmediği gibi, kavramın kullanıldığı az sayıda idarî düzenlemede de (Doçentlik Sınav Yönetmeliği m. 7; Türkiye Adalet Akademisi Uzmanlık Programı Eğitim ve Öğre-

6 **Ferit Develliöğlü**, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, 15. Baskı, Ankara 1998, “intihal” maddesi.

7 **Tekinalp**, *Bilim Etiği*, s. 77; kavram için ayrıca bkz. **Ünal Tekinalp**, *Fikrî Mülkiyet Hukuku*, Güncelleştirilmiş, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Dördüncü Bası, İstanbul 2005, s. 147 - § 13 N. 3-5.

8 **Fırat Öztaş**, *Fikir ve Sanat Eserleri Hukuku*, Ankara 2008, s. 203.

KENDİGELEN / ÇONKAR

tim Yönetmeliği m. 23/2) bu eylem tanımlanmamıştır.

Ancak bir kavram olarak intihalin FSEK’te açıkça yer almaması, bu kavramın karşıladığı eylemin (haksız fiilin) kanun koyucu tarafından da göz ardı edildiği anlamına gelmemelidir. Gerçekten, FSEK’te yer alan çeşitli maddelerde tarif edilen eylemler (FSEK 71; FSEK 67) aynı zamanda intihalin tanımsal unsurlarını da içermektedir.

Öte yandan FSEK’te eser sahibinin eseri üzerinde sahip olduğu hakların sınırlanmasına cevaz verilen hâllerden birisi olan “iktibas serbestisi”ne (FSEK 35) ilişkin düzenleme de neyin intihal olup olmadığının belirlenmesinde faydalanılabilecek bir kaynaktır. Zira iktibas serbestisi, bir bilimsel eser hazırlanırken başka bir eserden yararlanmanın sınırlarını çizmekte, bir bakıma doktrinde “yolsuz iktibas” olarak da adlandırılan “intihal”in nerede başladığını ortaya koymaktadır.

Biz de aşağıda öncelikle FSEK’te iktibas serbestisinin düzenleniş biçimini kısaca yansıtacak, daha sonra buradan hareketle kavramın sınırlarını çizmeye gayret edeceğiz.

b) İktibas serbestisi

İktibas, bir eserin parçalarının başka bir eserde kullanılması olarak tanımlanmıştır⁹. Bu kavramın içeriğine bir eserdeki kelime ve cümlelerin aynen, sahibinin ifade tarzıyla başka bir eserde kullanılması şeklindeki “aynen iktibas” girdiği gibi, iktibas edilen kısmın iktibası gerçekleştiren kimsenin kendi cümleleri ve ifade tarzıyla yansıtılması şeklindeki “mealen iktibas” da dâhildir¹⁰.

İktibas serbestisi ise, FSEK 35’te eser sahibinin eseri üzerindeki

---

⁹ Nuşin Ayiter, Hukukta Fikir ve Sanat Ürünleri, Ankara 1972, s. 126.

¹⁰ Şafak N. Erel, Türk Fikir ve Sanat Hukuku, 3. Bası, Ankara 2009, s. 250; Engin Erdil, İçtihatlı ve Gerekçeli Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu Şerhi, Güncelleştirilmiş, Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş Üçüncü Bası, İstanbul 2009, C. I, s. 804; Tekinalp, Bilim Etiği, s. 81; Öztan, s. 463.

TÜRK MEVZUATINDA BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

haklarının sınırlandırılmasının caiz olduğu hâllerden biri olarak düzenlenmiştir. Bu sınırlamayı haklı kılan gerekçe bilimsel gelişimin mahiyetidir. Zira bilimsel alandaki her yeni fikrî faaliyet, kaynağını kendinden önce yapılan çalışmalarda bulur ve bilimsel gelişme de bu fikrî mirasın oluşturduğu külliyyatı basamak taşı olarak kullanmakla mümkündür¹¹. Dolayısıyla bilimsel gelişmenin sağlanabilmesi için yeni fikrî mahsullerin ortaya çıkarılması sırasında belirli bir ölçüde nakil ve iktibasların eser sahiplerinin iznine başvurulmaksızın dahi yapılabilmesi mümkün olmalıdır¹². İşte iktibas serbestisine ilişkin FSEK 35 hükmü de, bir yandan bu ihtiyacın teminine, öte yandan bu serbestinin kötüye kullanılması yoluyla eser sahiplerinin zarara uğratılmasının önüne geçmeye, böylece menfaatler dengesini sağlamaya yönelik bir düzenlemedir¹³.

aa) İktibasın ölçüsü (İktibasın esasa ilişkin şartı)

FSEK'in 35. maddesinde, bilimsel eserlerden yapılacak iktibasların sınırı, iktibas yapılacak eserin türü ve alenileşmiş veya yayımlanmış olup olmamasına göre farklı şekilde düzenlenmiştir. Nitekim bu çerçevede; alenileşmiş bir eserden bir bilimsel esere yapılacak atfın bu eserin yalnızca bazı cümle ve fıkralarını kapsamasına müsaade edilirken (küçük iktibas; FSEK 35/1-b.1), alenileşmiş bir güzel sanat eserinden veya yayımlanmış diğer eserlerden bilimsel esere yapılacak atfın ancak "*maksadın haklı göstereceği bir nispet dâhilinde ve mün-derecatını aydınlatmak maksadıyla*" yapılabileceği hükme bağlanmıştır (büyük iktibas; FSEK 35/1-b.3)¹⁴.

¹¹ *Ayiter*'in deyiimiyle "bilim eseri, bir mimari anıt gibi, taşların üst üste konmasıyla ortaya çıkar" (*Ayiter*, s. 154).

¹² **Ernst E. Hirsch**, Hukukî Bakımdan Fikrî Sây, İkinci Cilt, İstanbul 1943, s. 169.

¹³ İktibas serbestisi hakkında bkz. **Hirsch**, s. 169 vd.; **Ayiter**, s. 154 vd.; **Erel**, s. 248 vd.; **Tekinalp**, Fikrî Mülkiyet, s. 191 vd.; **Erdil**, C. I, s. 801 vd.; **Cahit Suluk/Ali Orhan**, Uygulamalı Fikri Mülkiyet Hukuku, İstanbul 2005, C. II, s. 539 vd.; **Özta**n, s. 447 vd.

¹⁴ "Küçük iktibas-büyük iktibas" ayırımı için bkz. **Ayiter**, s. 156; **Tekinalp**, Fikrî

bb) Kaynak gösterme (İktibasın şekle ilişkin şartı)

İster aynen iktibas, ister mealen iktibas söz konusu olsun, bir alıntının iktibas serbestisinin sınırları içerisinde kalması için gerekli olan ikinci şart iktibas yapılan kaynağın gösterilmesidir. Bu husus FSEK 35/2-c.1’de “İktibasın belli olacak şekilde yapılması lazımdır” denilerek düzenlenmiştir. Yine bilimsel eserler bakımından FSEK 35/2-c. 2’de “İlim eserlerinde, iktibas hususunda kullanılan eserin ve eser sahibinin adından başka bu kısmın alındığı yer belirtilir” denilerek iktibasın asgari olarak eser ile eser sahibinin adını ve iktibasın yapıldığı yeri içermesi gerektiği belirtilmiştir.

c) İntihal kavramının değerlendirilmesi

FSEK 35’te yer alan iktibas serbestisine ilişkin kurallar da göz önünde bulundurulduğunda, FSEK kapsamında intihal eyleminin ana hatlarının ortaya konması mümkündür.

Bu çerçevede her şeyden önce bir eserden kaynak gösterilmeksizin alıntı yapılması, yani iktibasın şekle ilişkin şartlarına aykırılık hâli intihal teşkil eder¹⁵. Nitekim FSEK 71/1-b.3’te de “bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi” hakkında cezaî yaptırım uygulanacağı açıkça hükme bağlanmıştır.

Yine FSEK 71/1-b.2’de “başkasına ait esere kendi eseri olarak ad koymak” şeklinde tanımlanan eylem de intihalin bir türü olan “eser intihali”ni ifade etmektedir¹⁶. Bu eylem eserin bir bütün olarak alınması dolayısıyla iktibas serbestisi ile tanınan ölçüyü, yani esasa ilişkin şartı aştığı gibi, eserin asıl sahibinin belirtilmemesi dolayısıyla şekle ilişkin şartı da ihlâl etmektedir. Bu durumda intihal, eserin ta-

---

Mülkiyet, s. 191- § 14 N. 142; **Suluk/Orhan**, s. 539; **Öztan**, s. 455, 460.

¹⁵ **Erel**, s. 250; **Tekinalp**, Fikrî Mülkiyet, s. 192 - § 14 N. 144; **Erdil**, C. I, s. 811; **Suluk/Orhan**, s. 540; **Öztan**, s. 466.

¹⁶ **Tekinalp**, Bilim Etiği, s. 78.

TÜRK MEVZUATINDA BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

mamının sahiplenilmesi şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bununla birlikte tartışmalı olan bir nokta, iktibasın şekle ilişkin şartlarına uyulmuş olmasına rağmen esasa ilişkin şartlarına, yani FSEK 35/1’de tanımlanan ölçüye uyulmayan, başka bir deyişle ölçüsüz iktibas oluşturan hâllerde intihalden bahsedilip bahsedilemeyeceği sorundur¹⁷. Bu ihtimalde iktibas serbestisinin sınırlarının aşıldığı açık ise de, iktibas serbestisine aykırılık teşkil eden her hâl intihal kapsamında kabul edilemez. Burada intihalin bir eseri kendine mal etmek şeklindeki tanımsal unsurunun mevcut olmaması dolayısıyla olumsuz sonuca varılmalıdır. Ancak söz konusu eylem bilim etiğine aykırılık olarak kabul edilerek, bu kapsamda yaptırıma tâbi kılınabilir¹⁸. Ayrıca böyle bir eylemin emek ilkesine aykırılık nedeniyle bir haksız rekabet oluşturacağı ve haksız rekabete ilişkin hükümler kapsamında (BK 48; TK 56 vd.; yeni BK 57, TK 54 vd.) tazminat sorumluluğu doğuracağı da göz ardı edilmemelidir¹⁹.

Yine FSEK 71/1-b.5’te ifade edilen “*bir eserle ilgili olarak yetersiz, yanlış veya aldatıcı mahiyette kaynak gösterme*” şeklindeki eylemin de her durumda intihal teşkil ettiğini söylemek mümkün de-

---

¹⁷ Bu konuda doktrinde bir görüş, kaynak göstermemenin yanı sıra ölçüsüz iktibasın da intihal olarak kabul edilmesi gerektiği kanaatindedir. Nitekim *Hirsch*, iktibas ile güdülen amaca ulaşmak için zorunlu ve faydalı olandan daha geniş kısımların alınmaması gerektiğini belirttikten sonra aynen “*Bu çerçeveyi aşan her şey, müellifin ismi ve o kısmın nereden alındığı sarahaten bildirilmiş olsa bile, cezayı mucip bir intihaldir*” demektedir (**Hirsch**, s. 170). Buna karşılık *Tekinalp*, “*İktibasta kaynak gösterilmemesi, özellikle eser sahibinin adının zikredilmemesi intihal olur ve eser sahibinin adı belirtilmekle birlikte, iktibasta ölçüsüzlük...şahsi menfaatlerin ihlâli sebebiyle tazminata neden olur*” demekte (**Tekinalp**, *Fikrî Mülkiyet*, s. 192 - § 14 N. 144), yine başka bir yerde “*Bilimsel eserlerde atf sistemi kabul edildiğine göre, kuralına göre kaynak göstermek kaydıyla alıntının fazlalığı hak ihlâli ve özellikle intihal olarak kabul edilemez, ancak ölçüsüz alıntı haksız yararlanma sayılabilir emek ilkesi uyarınca tazminat ödenmesine yol açabilir*” diyerek ölçüsüz iktibasın intihal sonucu doğurmayacağını ifade etmektedir (**Tekinalp**, *Bilim Etiği*, s. 84).

¹⁸ Bu yönde bkz. **Tekinalp**, *Bilim Etiği*, s. 84.

¹⁹ **Tekinalp**, *Bilim Etiği*, s. 84.

KENDİGELEN / ÇONKAR

ğildir. Yetersiz, yanlış veya aldatici mahiyette kaynak gösterme, eseri kendine mal etme şeklinde ortaya çıkıyorsa, örneğin bir kimse başkasına ait bir eserden aldığı kısmı kendine ait bir eserden almış gibi kaynak gösteriyorsa, bu ihtimalde intihalin varlığından bahsedilebilir. Bunun dışındaki yanlış kaynak gösterme hâllerinde ise eserin sahiplenilmesine dönük bir irade bulunmadığı için, söz konusu eylem intihal olarak vasıflandırılmaz. Bununla birlikte bu eylemin de intihal dışındaki bilim etiği ihlalleri arasında değerlendirilmesinin mümkün olduğu belirtilmelidir.

2. İntihal Eylemine Uygulanacak Yaptırımlar

a) Cezaî yaptırımlar

Yukarıda da değinildiği üzere FSEK 71/1'in 2 ve 3. bendlerinde, intihal kavramı içerisine giren çeşitli eylemler suç olarak değerlendirilmiş ve cezalandırılmıştır. İlgili bendler aynen şöyledir:

2. Başkasına ait esere, kendi eseri olarak ad koyan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır. Bu fiilin dağıtmak veya yayımlamak suretiyle işlenmesi hâlinde, hapis cezasının üst sınırı beş yıl olup, adlî para cezasına hükmolunamaz.

3. Bir eserden kaynak göstermeksizin iktibasta bulunan kişi altı aydan iki yıla kadar hapis veya adlî para cezasıyla cezalandırılır.

Burada belirtilen suçların soruşturulması ve kovuşturulması şikâyete tabidir (FSEK 75/1-c.1). Bu şikâyetlerin geçerli kabul edilmesi, hak sahiplerinin veya üyesi oldukları meslek birliklerinin haklarını kanıtlayan belge ve sair delilleri Cumhuriyet başsavcılığına vermesine bağlı kılınmış (FSEK 75/1-c.2), bu belgelerin süresi içerisinde verilmemesi hâlinde kovuşturmaya yer olmadığına karar verileceği hüküm altına alınmıştır (FSEK 75/1-c.3).

b) Hukukî yaptırımlar

TÜRK MEVZUATINDA BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

İntihal eylemi FSEK kapsamında eser sahibinin manevî veya malî haklarına tecavüz teşkil edebilir²⁰. Dolayısıyla intihal hâlinde tecavüzün men'i (FSEK 69) ve tecavüzün ref'i (FSEK 66 vd.) davalarının yanı sıra, adın belirtilmesi hakkına özgü olarak düzenlenmiş olan eser sahipliğinin tespiti davası da açılabilir (FSEK 15/3)²¹. Ayrıca eser sahibi manevî veya malî haklarının ihlali dolayısıyla uğradığı maddî veya manevî zararlar için FSEK 70 çerçevesinde tazminat talebinde de bulunabilecektir²².

c) İdarî yaptırımlar

“İntihal”in bilim etiğinin temel kavramı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu eylemin bilimsel üretimin merkezi konumundaki üniversitelerde/akademik camia içerisinde gerçekleşmesi hâlinde özel hukuka ve ceza hukukuna ilişkin yaptırımlara ek olarak, meslek hukukuna ilişkin idarî yaptırımların da gündeme gelmesi doğaldır. Aşağıdaki satırlarda, bu kapsamdaki düzenlemelere kısaca değinmekle yetinilmiştir.

aa) Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği

Nitekim Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı

---

²⁰ Öztan, s. 203.

²¹ Ayiter, s. 115; Erel, s. 144. Aksi görüş için bkz. Tekinalp, Fikrî Mülkiyet, s. 294 - § 20 N. 21. Yazar, bu davanın intihal halini kapsamadığını, intihalde sahipliği çekişmesiz bulunan bir eserden eser sahibinin adı zikredilmeden uygun görülemeyecek ölçüde aktarma veya başkasının eserini kendisinin eseri olarak göstermenin söz konusu olduğunu; eser sahipliğinin tespiti davasının ise ya anonim bir eseri sahibine bağlamak, ya karıştırılmayı ortadan kaldırmak ya da birden fazla kişinin katkısı bulunan bir eserin sahibini belirlemek üzere açılacağını belirtmektedir.

²² Hukukî yaptırımlara ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. Ayiter, s. 243 vd.; Erel, s. 331 vd.; Tekinalp, Fikrî Mülkiyet, s. 293 vd.; Erdil, C.II, s. 1139 vd.; Suluk/Orhan, s. 777 vd.; Öztan, s. 616 vd.

KENDİGELEN / ÇONKAR

ve Memurları Disiplin Yönetmeliği m. 11/(a)-3’de

“Bir başkasının bilimsel eserinin veya çalışmasının tümünü veya bir kısmını kaynak belirtmeden kendi eseri gibi göstermek”

şeklinde tanımlanan ve intihali ifade eden disiplin suçunun, üniversite öğretim mesleğinden çıkarma cezasını gerektirdiği ifade edilmiştir.

bb) Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliği

Yükseköğretim Kurumları Öğrenci Disiplin Yönetmeliğinde intihal eylemini ifade eden açık bir düzenleme bulunmamaktadır. Bununla birlikte yönetmelikte yer alan ve yukarıda II/3 başlığı altında sayılan çeşitli eylemlerin, intihali de kapsayacak şekilde yorumlanması mümkündür. Buna bağlı olarak anılan başlık altında diğer bilim etiği ihlalleri bakımından yapılan açıklamalar intihal eyleminin varlığı hâlinde de aynen geçerlidir.

cc) Doçentlik Sınav Yönetmeliği

Doçentlik Sınav Yönetmeliği, yukarıda aktarılan iki düzenlemenin aksine “intihal”e bir kavram olarak açıkça yer vermiş olması bakımından dikkat çekicidir. Yönetmeliğin kapsamını belirten m. 1/2’de, bu yönetmeliğin “**intihal** ve **disipline aykırılık iddiaları dolaşısıyla izlenecek yola**” ilişkin hükümleri kapsadığı ifade edilmiş, 7. madde ile de bu konuda bir düzenleme getirilmiştir.

Yönetmelik m. 7 gereği doçentlik sınav jürisi, adayın eserlerinin incelenmesi safhasında “*başvuru dosyasında yer alan herhangi bir eserde **intihal** olduğunu tespit ederse*” aday hakkında “Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliği” çerçevesinde bir soruşturma başlatılacaktır (Doçentlik Sınav Yönetmeliği m. 7/3). Bu soruşturma neticesinde intihal iddiasının sübut bulması hâlinde adayın Doçentlik Sınav Yönetmeliğine özgü olarak karşılaşıacağı idarî yaptırım, doçentlik başvurusunda ba-

TÜRK MEVZUATINDA BİLİM ETİĞİ İHLÂLLERİ

şarısız sayılması olarak belirlenmiştir (Doçentlik Sınav Yönetmeliği m. 7/5-c.1). Ancak yine aynı yerde adayın idarî, cezaî ve hukukî sorumluluğuna ilişkin hükümler saklı tutulmuş, böylece yukarıda aktardığımız çeşitli yaptırımların uygulanması imkânı açıkça korunmuştur (Doçentlik Sınav Yönetmeliği m. 7/5-c.2)²³.

dd) Türkiye Adalet Akademisi Uzmanlık Programı Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği

Son dönemde genel olarak bilim etiği ihlallerinin ve özelde intihal eyleminin yaptırıma tâbi kılınması konusunda dikkat çekici bir düzenleme de “Türkiye Adalet Akademisi Uzmanlık Programı Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği”nde²⁴ yer almıştır.

Söz konusu yönetmeliğin;

*“Uzmanlık programı ders sınavları ile ödev, seminer ya da tezlerinde **intihal** yaptığı belirlenen öğrenciler sıfır almış sayılır. Bu öğrenciler ile suç sayılan eylemleri işleyenler hakkında tespit, ihbar ya da şikâyet üzerine ayrıca disiplin soruşturması açılır.”*

diyen 23. maddesinin ikinci fıkrası, bilim etiğine ilişkin olarak gelişen hassasiyetin mevzuata yansımaları bakımından önemli bir örnektir.

---

²³ 2009 yılında yapılan bu yeni düzenlemenin eski düzenlemeye oranla yetersizliği ve eleştirisi hakkında bkz. **Şevket Ruacan**, “Türkiye’de Bir Etik Serüveni: Doçentlik Sınavı Etik Komisyonu”, Türk Tıp Dizini, Sağlık Bilimlerinde Süreli Yayıncılık 2009, s. 41-44 (www.ulakbim.gov.tr/cabim/vt/uvv/tip/sempozyum7/ruacan.pdf)

²⁴ Resmî Gazete 02.08.2008/26955.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

BİRİNCİ BÖLÜM AMAÇ, KAPSAM, DAYANAK VE TANIMLAR

Amaç

Madde 1 – (1) Bu Yönergenin amacı; İstanbul Üniversitesi bünyesinde kurulan Etik Kurulun oluşumunu, görevlerini ve çalışma esaslarını düzenlemektir.

Kapsam

Madde 2 – (1) Bu Yönerge, İstanbul Üniversitesi mensuplarınca gerçekleştirilen her türlü bilimsel araştırma ve etkinliği, üniversite künyesiyle yayınlanmak üzere hazırlanan tüm çalışmaları, eğitim-öğretim, hizmet ve toplumsal sorumluluk faaliyetlerini, birimlerin kendi içinde ya da birbirleri ile olan birimler arası ilişkileri kapsar.

(2) İlgili birimlerde yapılan klinik araştırmalar ve hayvan deneylerine ilişkin çalışmalara da, bu konudaki özel düzenlemeler saklı kalmak kaydıyla, bu Yönerge hükümleri uygulanır.

Dayanak

Madde 3 – (1) Bu Yönerge; senatonun, üniversitenin eğitim-öğretim, bilimsel araştırma ve yayın faaliyetlerinin esasları hakkında karar alma görevini düzenleyen 2547 sayılı Yüksek Öğretim Kanunu'nun 14 üncü maddesine dayanılarak hazırlanmıştır.

Tanımlar

Madde 4 – (1) Bu Yönergede yer verilen terimlerden;

a) Üniversite: İstanbul Üniversitesi'ni,

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

- b) Rektörlük: İstanbul Üniversitesi Rektörlüğü'nü,
- c) Senato: İstanbul Üniversitesi Senatosu'nu,
- ç) Birim: İstanbul Üniversitesi'ne bağlı tüm akademik ve idari birimleri,
- d) Mensup: İstanbul Üniversitesi akademik ve idari personeli ile öğrencilerini,
- e) Etik Kurul: İstanbul Üniversitesi Etik Kurulunu,
- f) Başkan: İstanbul Üniversitesi Etik Kurul başkanını,
- g) Üye: İstanbul Üniversitesi Etik Kurul üyesini,
- ğ) Bilim Alanı: Sağlık, Fen ve Sosyal Bilimleri,
- h) Sekreteryaya: İstanbul Üniversitesi Etik Kurul Sekreteryasını ifade eder.

İKİNCİ BÖLÜM

ETİK KURUL, GÖREV VE YETKİLERİ

Etik Kurulun Amacı

Madde 5 – (1) Etik Kurulun amacı; İstanbul Üniversitesi bünyesinde gerçekleştirilen araştırma, yayın, eğitim-öğretim, toplumsal sorumluluk ve hizmet faaliyetlerinde etik ilkelere uyumun sağlanması ve aykırı uygulamaların değerlendirilmesidir.

Etik Kurulun Oluşumu

Madde 6 – (1) Etik Kurul; sağlık bilimlerinden, fen bilimlerinden ve sosyal bilimlerden eşit sayıda olmak üzere, Senato tarafından seçilen toplam dokuz öğretim üyesinden oluşur.

(2) Etik Kurul üyelerinin üçü, her biri ayrı bilim dallarından olmak üzere, emekli öğretim üyeleri veya başka bir üniversitede görev yapan öğretim üyeleri arasından seçilebilir.

(3) Senato tarafından ayrıca her biri ayrı bilim dalından olmak

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

üzere toplam üç yedek üye seçilir.

Üyelerin Görev Süreleri

Madde 7 – (1) Etik Kurul Üyelerinin görev süresi üç yıldır. Bu Yönergenin geçici 1 inci maddesi hükmü saklı kalmak kaydıyla, Kurul üyelerinin üçte biri her yıl yenilenir. Yenilenme sırasında bu Yönergenin 6 ncı maddesindeki esaslar dikkate alınır.

(2) Görev süresi dolan üye, iki dönem daha seçilebilir. Görev süresi dolmadan boşalan üyelik görevini, yerine geçtiği kişinin süresini tamamlamak üzere, aynı bilim alanında seçilen yedek üye üstlenir.

Üyeliğini Sona Erdiren Haller

Madde 8 – (1) Etik Kurul Üyelerinin süreleri dolmadan, herhangi bir nedenle görevlerine son verilemez.

(2) Etik Kurul üyeliği yalnızca şu hallerde sona erer:

- a) Görev süresinin tamamlanması,
- b) Yazılı istifa beyanı,
- c) Yurt dışı görevi, sağlık sorunu gibi gerekçelerle kesintisiz bir şekilde altı ayı aşan bir süreyle Etik Kurul toplantılarına katılamayacağına anlaşılması,
- ç) Bir takvim yılı içinde mazeretsiz olarak üç toplantıya katılmama,
- d) Etik kurallara aykırı davranıldığına sabit olması.

Etik Kurulun Yapısı

Madde 9 – (1) Etik Kurul ilk toplantısını en kıdemli öğretim üyesinin başkanlığında yapar ve üyeleri arasından üç yıllık süre için bir başkan, bir başkan yardımcısı ve bir yazman seçer. Etik Kurul başkanlığı görevi sadece bir dönem yürütülebilir.

(2) Başkanın yokluğunda, başkan yardımcısı Etik Kurula başkanlık eder. Herhangi bir nedenle üye sıfatını kaybeden başkanın gö-

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

revini, yeni başkanın seçileceği ilk Kurul toplantısına kadar başkan yardımcısı yürütür. Bu suretle göreve gelen başkan selefinin görev süresini tamamlar.

Etik Kurul Sekreteryası

Madde 10 – (1) Etik Kurulun sekreteryaya hizmetlerini yerine getirmek üzere gerekli personel, mekan, araç ve gereç ihtiyacı Rektörlük tarafından karşılanır.

Alt Etik Kurullar

Madde 11 – (1) Gerekli görmesi halinde Etik Kurul, akademik araştırma ve yayın, eğitim-öğretim, sosyal yaşam ve ilişkiler, ayrımcılık ve çevre gibi konularda faaliyet göstermek üzere alt etik kurullar oluşturulmasına karar verebilir.

(2) Aynı şekilde sadece sağlık bilimleri, fen bilimleri ve sosyal bilimler alanlarında veya ilgili birimlerde faaliyet göstermek üzere alt etik kurullar oluşturulabilir.

(3) Alt etik kurulların kuruluş, işleyiş ve uygulamaları, bu Yönerge esas alınarak hazırlanacak diğer yönergelere göre yürütülür.

Uzman ve Komisyonlar

Madde 12 – (1) Gerekli görmesi halinde Etik Kurul, bağımsız uzman görüşlerinden yararlanabileceği gibi, uzmanlardan oluşan komisyonlar da kurabilir. Görüşüne başvuru alan uzmanlar ya da oluşturulan komisyon, ilgili dosya hakkında hazırladıkları raporu öngörülen sürede Etik Kurula sunar.

Etik Kurulun Görev ve Yetkileri

Madde 13 – (1) Etik Kurul, işbu Yönergenin uygulanmasını sağlamaya yönelik olarak her türlü çalışmayı yürütmekle görevli

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

olup, bu amaçla her türlü kararı alma hak ve yetkisine de sahiptir.

(2) Bu çerçevede Etik Kurulun başlıca görev ve yetkileri şunlardır:

a) Etik ilkeler konusunda Üniversite mensuplarını bilgilendirmek.

b) Etik değerlerin ön plana çıkarılması, etik bilincin artırılması ve etik yaşam kültürünün kurumsallaşması için eğitici faaliyetler düzenlemek, etik konusuyla ilgili bilimsel araştırma ve yayın yapılmasını teşvik etmek.

c) Yönerge kapsamına giren her türlü etik sorunun tanımlanması ve çözümüne yönelik çalışmalar yapmak veya yaptırmak, karar almak, görüş bildirmek.

ç) Etik kurallara aykırılığa yönelik somut iddiaları incelemek ve bir sonuca bağlamak.

d) Somut olayların incelenmesi için komisyonlar kurmak, uzman görüşüne başvurmak.

e) Üniversite bünyesinde alt etik kurulların kurulmasına karar vermek, kurulacak alt etik kurulların çalışma alanlarını belirlemek, bu kurullarda görev alacak kişilere yönelik gerekli eğitim desteğini vermek.

f) Alt etik kurullar arasında eşgüdümü sağlamak, gerektiğinde hakemlik yapmak.

g) Alt etik kurulların uygulamalarının Üniversitenin benimsemiş olduğu temel etik ilkelerle bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapmak ve önerilerde bulunmak.

h) Yıllık raporlar hazırlayarak Rektörlüğe sunmak.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
KURULA BAŞVURU VE İNCELEME

Başvuru Konusu ve Şekli

Madde 14 – (1) Yönerge kapsamında, Sekreteryaya aracılığıyla Etik Kurula yapılacak başvurular yazılı olabileceği gibi, tutanağa geçirilmek suretiyle sözlü veya elektronik imzalı olarak da gerçekleştirilebilir. Başvuranın kimlik bilgileri Etik Kurul üyeleri dışında gizli tutulur.

(2) Etik ilkelere aykırılık iddiasına konu olan bir davranış nedeniyle başlatılan bir yargılama veya yürütülen bir disiplin soruşturması, Etik Kurulunun inceleme ve karar verme yetkisini ortadan kaldırmaz. Bununla birlikte Etik Kurul yapacağı incelemeyi, yargılama veya soruşturmanın sonuçlanmasına kadar erteleyebilir.

(3) Daha önce Etik Kurul tarafından incelenip karara bağlanmış bir başvuru konusunda yeni kanıtlar gösterilmedikçe bir daha başvuru ve inceleme yapılamaz.

Başvuru Usulü

Madde 15 – (1) Başvuru dilekçesinde, başvuruyu yapan kişinin adı, soyadı, yerleşim yeri, iş adresi, -varsa- diğer iletişim bilgileri ve T.C. kimlik numarası ile imzası bulunur. Anılan bilgileri içermeyen, sahte kimlik bilgileri ile yapılan başvurular incelenmeye alınmaz.

(2) Dilekçenin okunaklı ve anlaşılır olması yeterlidir. Başvurunun Etik Kurul kayıtlarına geçtiği tarih, başvuru tarihi olarak kabul edilir.

(3) Dilekçede, etik ilkeye aykırı davranış iddiasına ilişkin bilgiler açık ve ayrıntılı olarak belirtilir; iddia, kişi, zaman ve yer belirtilerek somutlaştırılır. Elde bulundurulmuş her türlü belge dilekçeye eklenir; tanık ve diğer delillere işaret edilir.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

Başvuruların Kabulü ve İncelenmesi

Madde 16 – (1) Başkan yapılan tüm başvuruları, değerlendirilmek üzere Etik Kurulun yapacağı ilk toplantının gündemine alır. Birimler ve Rektörlük de, somut bazı olayların değerlendirilmesi için Etik Kurula dosya gönderebilir.

(2) Yapılan başvuruların usul bakımından kabulü ve değerlendirmeye alınması yetkisi münhasıran Etik Kurula aittir. Usulüne uygun olmadığı için incelemeye alınmayan başvurular, mümkün olduğu takdirde başvuru sahibine yazılı olarak bildirilir.

(3) Etik Kurul incelemesini en geç üç ay içerisinde tamamlar ve nihai raporunu hazırlar. Bu süre, başvurunun kayda alındığı tarihte başlar. Gerek görülmesi halinde Etik Kurul bu süreyi bir defaya mahsus olmak üzere üç aya kadar uzatabileceği gibi, bazı başvuruların incelenmesini üç ay süreyle erteleyebilir.

Re'sen İnceleme

Madde 17 – (1) Etik Kurul, herhangi bir şekilde bilgi sahibi olduğu ve görev alanı içerisinde bulunan bir etik ihlaline yönelik re'sen inceleme de başlatabilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM KURULUN ÇALIŞMA DÜZENİ

Raportöre Tevdi

Madde 18 – (1) Etik Kurul, hakkında inceleme kararı verdiği her dosya için üyeler arasından bir raportör görevlendirir.

(2) Belirli bir dosyanın etik açıdan incelenmesiyle görevlendirilen raportör, gerekçelerini yazılı olarak bildirmek suretiyle bu görevden çekilebilir.

(3) Raportör, Sekreteryaya aracılığıyla İstanbul Üniversitesi mensuplarından dosyayla ilgili doğrudan yazılı bilgi alabilir. Bu bilgi ve belgeler Etik Kurul inceleme dosyasında saklanır.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

(4) Raportör, bir ay içerisinde incelemesini tamamlayarak, yorum ve önerisini de içeren yazılı raporunu Etik Kurula sunar.

Dosya Üzerinden İnceleme

Madde 19 – (1) Kurul ilke olarak tüm değerlendirmelerini dosya üzerinden yapar. Bununla birlikte ihtiyaç duyduğunda ilgili kişilerden yazılı ya da sözlü bilgi alabilir. Etik ihlali gerekçesine dayalı olarak hakkında başvuruda bulunulan kişiye, yazılı olarak konuyla ilgili açıklama yapma hakkı tanınır. Açıklama hakkının kendisine bildirildiği tarihten itibaren iki hafta içinde geçerli bir mazereti olmaksızın yanıt vermeyen kişi, açıklama hakkından feragat etmiş sayılır. Bu durumda Etik Kurul mevcut bilgi ve belgelere dayalı olarak değerlendirme yapar.

(2) Etik Kurul ayrıca gerekli gördüğü durumlarda ilgili kişileri toplantıda dinlemek üzere davet de edebilir. Kişilerin bu daveti kabul etmesi durumunda yapılan oturumda yalnız davetlilere yönelik sorular sorulur ve yanıtlar kaydedilir.

(3) Etik Kurul, faaliyetinde tamamen bağımsız olup, yapılan başvuruları yalnızca etik ilkelere uygunluk açısından inceler ve karara bağlar.

Toplantı ve Karar Alma Usulü

Madde 20 – (1) Etik Kurul, olağan gündemini görüşmek üzere ayda en az bir defa toplanır. Kurul gerektiğinde, başkanın çağrısı üzerine olağanüstü olarak da toplanabilir.

(2) Üyeler, kendilerinin bir biçimde ilgili buldukları gündem maddelerine ilişkin müzakerelere katılamaz ve oy kullanmazlar.

(3) Toplantı kapalı usulde yapılır. Üyeler, inceleme konusu dosyaların içeriğini Kurul toplantısı dışında başkaları ile tartışamaz ve dosyaların içeriği hakkında bilgi veremez.

(4) Kararlar üye tam sayısının üçte ikisinin aynı yöndeki oyu ile

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

alınır. Oylamada hiç bir üye çekimser oy kullanamaz.

(5) Alınan karar gerekçeleri ile birlikte yazılarak, toplantıya katılan üyelerin tamamı tarafından imzalanır. Karşı oy kullanan üyeler, yazılı muhalefet gerekçelerini karara ekleyebilirler.

Kararlar Üzerine Yapılacak İşlem

Madde 21 – (1) Etik Kurul’un kararları tespit niteliğindedir. Kararlar hakkında her türlü açıklama Rektörlük tarafından yapılır.

Gizlilik ve Saklama

Madde 22 – (1) Etik Kurulda yapılan tüm incelemelerde gizlilik esastır. Kurula sunulan dosyalardaki belgelerin gizliliğinin ve güvenliğinin korunmasından Sekreteryaya sorumludur.

(2) Etik Kurulun inceleme dosyası, içindeki tüm belgeler ve yazışma örnekleri ile birlikte süresiz saklanır.

Yazışmalar

Madde 23 – (1) Etik Kurul inceleme ve değerlendirmeleri sırasında başka kurum ve kuruluşlarla yapması gereken tüm yazışmaları, doğrudan Sekreteryaya aracılığıyla yapar.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ ETİK KURUL YÖNERGESİ

BEŞİNCİ BÖLÜM

SON HÜKÜMLER

Hüküm Bulunmayan Haller

Madde 24 – (1) Bu Yönergede hüküm bulunmayan hallerde; ilgili diğer mevzuat hükümleri uygulanır.

Yürürlük

Madde 25 – (1) İstanbul Üniversitesi Senatosunca kabul edildiği tarihte yürürlüğe girer.

Yürütme

Madde 26 – (1) Bu Yönerge, İstanbul Üniversitesi Rektörü tarafından yürütülür.

Geçici Madde 1 – (1) Senato tarafından seçilen Etik Kurulu kurucu üyelerinden üçünün görevi iki yıl sonra, üçünün görevi üç yıl sonra ve üçünün görevi ise dört yıl sonra sona erer ve görevi sona eren üyelerin yerine Senato tarafından seçilen yeni üyeler Rektör tarafından görevlendirilir. Görevi sona erecek üyelerin belirlenmesi ve bu üyeler yerine yapılacak seçimde, işbu Yönergenin 6 ncı maddesinde öngörülen bilim alanı esasına uyulur.

Geçici Madde 2 – (1) İstanbul Üniversitesi Senatosunun 15.04.2010 tarih ve 20 sayılı toplantısında, İstanbul Üniversitesi Etik Kurulu Kurucu Üyelerinin Prof. Dr. Hasan Yazıcı (Cerrahpaşa Tıp Fakültesi), Prof. Dr. Nuran Yıldırım (İstanbul Tıp Fakültesi), Prof. Dr. Hakan Ali Çırpan (Mühendislik Fakültesi), Prof. Dr. Ayşegül Topal Sarıkaya (Fen Fakültesi), Prof. Dr. Abuzer Kendigelen (Hukuk Fakültesi), Prof. Dr. Melih Boydak (Orman Fakültesi) ile emekli öğretim üyelerinden Prof. Dr. Ayhan Ulubelen, Prof. Dr. İbrahim Engin Meriç ve Prof. Dr. Nurhan Atasoy'dan oluşmasına karar verilmiştir.